

4to 122.
Difs.

778.

3.

DE FIDE DISSERTATIO,

QUAM,

SUMME REVERENDO
THEOLOGORUM EVANGELICORUM
ORDINE ANNUENTE,

MAGISTRI LEGENTIS

IN

ACADEMIA TUBINGENSI

MUNUS

CLEMENTISSIME SIBI CONCESSUM
SUSCEPTURUS,

publice defendet

Die 25. Sept. MDCCCXXIII.

Carolus Augustus Hase,
Steinbachio-Montanus.

Τούτ' ἐστὶ τὸ ῥῆμα τῆς πίστεως ὃ κηρύσσομεν.

Röm. X, 8.

TUBINGAE,

TYPIS HOPFERI DE L'ORME.

Y. G. Sch. an J. C. Sch. 122
J. C. Sch.

PRAEFATIO.

Edidi, quum tempus moneret, prolusionem quasi, alteram solummodo commentationis partem, alteram, quae dogma de fide ecclesiasticum prae ceteris tractabit, simul atque otium suppetierit, adjecturus. Ac vereor quidem, ne viris doctis totum opusculum pro rei amplitudine mancum et immaturum habeatur; immo locus hic dimidiatus! Solenni tamen disputationi, quippe cujus non tam intersit, doctrinam omnibus suis numeris partibusque circumscriptam et expletam, quam rerum potius copiam accipere, quibus examinandis, invadendis ac defendendis disciplina adjuvetur, istum quin truncum traderem, non dubitavi.

D. Tubingae, d. 10. Septembr. 1823.

PRÆFATIO.

Edidit quum tempus innotet, prolationem
quasi, alterum solimodo commentationis partem
alteram, quæ dogma de hinc ecclesiasticum præ ce-
teris tractat, simul alioque totum appetit ad-
fectum. Ac vero quidem, de vris doctis totum
conoscitur pro re appetitum manum et vna-
nime habetur, immo locus hic dividitur! So-
lent tamen disputationi, quippe cuius, non tam
interit, doctrinam omnibus suis numeris partibus
que circumscriptam et explicitam, quam totum po-
tius copiam accipere, quibus examinandis, iuvaren-
tis ac delectandis disciplinæ adiuvetur, istum quum
tractum tractetur, non dubitavi.

D. Trubner, 4. 10. September. 1873.

EXORDIUM.

§. 1.

Ecclesia docet, tantum abesse, ut vel *operibus*, vel *poenitentia*, vel *charitate* remissionem peccatorum et salutem aeternam nancisci possimus, ut unam salutis spem in *fide nostra* gratiae divinae et misericordiae per Christum nobis allatae ponere jubeamur. ¹⁾ Quam ad normam Theologi misericordiam divinam salutis nostrae causam efficientem (Gerhardi Loc. th. ed. 4. 639. III. p. 447.), causam vero apprehendentem (Melanchth. Loc. th. ed. Bas. p. 227.) seu instrumentalem sc. internam (Gerh. III. p. 495.) fidem nostram, et hanc quidem solam (p. 637.) vocaverunt. Atqui veteres Ecclesiae nostrae doctores, in hac fidei salutiferae doctrina Evangelicorum arcem conditam esse, uno omnes ore profitentur. ²⁾

1) Conf. Aug. ed. Rechenb. p. 10. „Docent, quod homines non possint justificari coram Deo propriis viribus, meritis aut operibus, sed gratis justificentur propter Christum per fidem, cum credunt se in gratiam recipi. — Hanc fidem imputat Deus pro justitia coram ipso.“ Apol. Conf. p. 64. „Falsum est et hoc, quod homines reputentur esse justi coram Deo propter justitiam rationis.“ p. 87. „Accipimus remissionem peccatorum neque per dilectionem, neque propter dilectionem nostram, sed propter Christum, sola fide.“ Art. Schm. p. 304. „Omnes peccaverunt et justificantur gratis absque operibus seu meritis propriis, ex Ipsius gratia.“ Totam fere Scripturam S. (Ap. C. p. 74 sqq.) hujus sententiae testem vocant Libri Symb., „at Scholastici ne verbum quidem de hac fide tradunt.“ (Ap. C. p. 82.)

2) Form. Conc. p. 683. „Hic articulus, de justitia fidei, praefat. Hase. De fide.

cipuus est in tota doctrina christ., sine quo conscientiae perturbatae nullam veram et firmam consolationem habere, aut divitias gratiae Christi recte agnoscere possunt. Id D. Lutherus suo etiam testimonio confirmavit, cum inquit: Si unus hic articulus sincerus permanserit, etiam christ. Ecclesia sincera, concors et sine omnibus sectis permanet: sin vero corrumpitur impossibile est ut uni errori aut fanatico spiritui recte obviam iri possit.“ A. Schm. p. 305. „De hoc articulo cedere, aut aliquid contra illum largiri aut permittere nemo piorum potest, etiamsi coelum et terra, ac omnia corruant. — In hoc consistunt omnia, quae contra Papam, diabolum et universum mundum in vita nostra docemus, testamur et agimus.“ Mel. L. th. p. 208. „Hic locus continet summam Evangelii. — Discernit Ecclesiam Dei a ceteris gentibus, *Judaeis*, Mahometistis et Pelagianis, h. e. omnibus, qui imaginantur hominem justum esse lege seu disciplina et jubent dubitare de remissione peccatorum.“ Cf. Chemn. L. th. ed. Francof. 591. II. p. 238. Gerh. III. p. 435. sqq. et quae hic citat Lutheri ac praecipue Augustini dicta, Enchir. c. 64. „Per hanc (remissionem peccatorum) stat Ecclesia, quae in terris est, per hanc non perit, quod perierat et inventum est.“

§. 2.

Ratio autem humana, sanctissimam ipsius legem tali doctrina abrogari, monet. Verum enimvero nullam salutis spem nec dignitatem agnoscimus, nisi quae honestis ex operibus vel bona e voluntate redundet. „Quanti jam persuasio facienda videtur, imperiosi cujusdam decreti obsoleto praeconio *fidem* habens, quam pessimus quisque commodissime amplexurus est, quo gravior autem veritatis amator, eo facilius spernet.“ At virtutis et veritatis studio nihil praeclarius excogitari potest.

Cf. e. g. Eberhard, N. Apol. d. Socr. 772—76. I. p. 82. II. p. 248. Kant, Religion innerhalb d. Gränzen ic. 793. p. 93 sqq. Tieftrunk, Censur d. l. prot. Lehrbes

griffes 791—95. II. p. 278. Löffler, die kirchl. Gnugthuungsl. 796. p. 42 sqq. Cannabich, Critik alter und neuer Lehren 2c. ed. n. 805. p. 115 sqq.

§. 3.

Inde multorum studia, alteram post Christum reconciliationem comparantium, exarsere, rationis sc. et Ecclesiae. Atque hujus quidem qui in partes iverant, superflua Sanctorum merita nec non opera canonum operata credulis offerebant. Illam vero qui sectantur, fidei notionem ita circumscribere solent, ut sit animi habitus, Christi exemplo et praeceptis accommodati, quo ad Deum benignissimum ejusque voluntatem sanctissimam omnia cogitata factaque nostra pie referamus. (Wegscheid. Inst. th. ed. 3. p. 375.) Pulcherrimum hoc quidem, sed quis est, quem fugiat, tum Paulum ¹⁾, qui neutiquam rationis lege, tum Ecclesiam ²⁾ nostram, quae nec virtute, nec contritione, ne dilectione quidem salutem parari posse censeat, aliam prorsus fidei naturam designare?

1) Loeffleri sententia, (Kirchl. Gnugthuungsl. m. i. l.) veniam per Christum edictam ad peccata tantum Christianorum, antequam Christo nomen dedissent, commissa, pertinere, a Staeudlino (De mortis J. consilio ect. 794.) et Schwarzio (Tod Jesu 794.) satis refutata videtur. Neque auctor quidquam ea proficit, quodsi enim haec peccata remitti possunt, quid impedit, quominus etiam Christiani veniam adipiscantur? (1 Joh. II, 1.) sin aliter, astutum mehercule consilium Constantinus M. iniit.

2) Exprobrent forsitan Philosophi, nodum Theologos sponte nexisse, ut gladio postea solverent, altera sc. re imaginaria (peccato originis), postulari alteram, eamque haud minus imaginariam (meritum Christi), ab utraque fidem. Sed, ut reliqua mittam, nostra certe Ecclesia docet, non vitio tantum originis, sed omnibus etiam actualibus hominum peccatis remissionem fide conflare. Conf. A. p. 10. 25. F. C. p. 714.

Ingenue igitur Ecclesiae nostrae fundatores professi sunt, quantopere ab hac fidei doctrina ratio humana abhorreat. ¹⁾ Rationem propterea, legi divinae contrariam, coerceri jusserunt. ²⁾ Bene fecerunt, et nos cum iis, sin idem aequales faciunt, perperam, et nos contra eos. Triste privilegium de quibusdam Theologis latum esse videtur, ex non concessis disputandi, principia praemissaque non exponendi, an sese invicem intelligant, incuriosos se gerendi. Itaque jam dudum partium discordiae de rationis usu et abusu Ecclesiam dirimunt vastantque, paucissimi tamen operae pretium judicaverunt, quid ipsis ratio videretur, accuratius exponere, immo de hoc disputationis cardine cum adversariis primum convenire. Omnes vero intelleximus, Scholasticorum hanc rationem, quam Libri Symb. damnant, quae *nihil de fide tradiderit*, longe aliam esse ac Leibnitzii vel illam Kantii. Quid? quod aliam notionem, alium ambitum, aliud rationis munus quaeque fere Philosophorum familia circumscripsit. ³⁾

1) Apol. C. p. 103. „Humana sapientia legem intuetur, et quaerit in ea justitiam. Ideo et scholastici doctores, magni et ingeniosi homines, — operi tribuunt justificationem. Sed decepti humana sapientia, non viderunt faciem Moisi reteam sed velatam sicut Pharisei, Philosophi, Mahometistae. — Nec ignoramus, quantum haec doctrina abhorreat a iudicio rationis ac legis, nec ignoramus multum speciosiore esse doctrinam legis de dilectione. Est enim sapientia. Sed non pudet nos stultitiae Evangelii.“ p. 113. „Haec opinio legis haeret naturaliter in animis hominum, neque excuti potest, nisi divinitus docemur.“ Luth. ed. Walch. 740—52. VIII. p. 1240. „Was die Welt ist, das hält's für eine laute Trügerei, — denn nach ihrem Verstande mußte es also seyn, wenn man sollte recht urtheilen:

daß ein jeglicher für sich, und um seines Verdienstes willen sterbe oder lebe.“ Mel. L. th. p.

226. „Ratio humana intelligit justitiam operum, hanc miratur unam: et illa quae de justitia fidei dicuntur, quia sunt aliena a politicis opinionibus, *acerbe odit*.“ Chem. II. 245.

„Legis doctrina rationi aliquo modo naturaliter nota est. Evangelium vero est mysterium absconditum a saeculis, patefactum ministerio Spiritus.“ Gerh. Exeges. p. 179. „Quando sphaeram suam (sc. judicii non arrogandi de fidei mysteriis) vult transcendere ratio, et de summis fidei mysteriis ex suorum principiorum dictamine judicare, tunc — scripturae de fidei mysteriis adversatur, — et articuli fidei sunt non tantum *supra*, sed etiam *contra* rationem.“

- 2) F. C. p. 738. „Non committendum est, ut ullae objectiones aut hominum contradictiones, quae ab humanae rationis acumine promanant, utunque humanae rationi blandiantur, nos ab expresso — Christi Testamento abducant.“ Gerh. Exeg. p. 5. „Non possunt ex principiis humanae rationis argumenta formari contra patefactam in verbo divino veritatem.“ p. 177. „Qui in fidei articulis a litera scripturae *propter absurditatem in rationis judicium incurrentem* discedunt, illi judicium rationis judicio spiritus S. praeferunt, ac re ipsa judicis partes scripturae debitas nefarie illi derogant. Cf. F. C. p. 572. p. 632.

- 3) Paucae cumulo exemplorum sufficiant. Kant nimirum rationem, etsi angustissimis limitibus circumscriptam, (Critik d. R. V. ed. 6. 818. p. 364 sqq.) intellectui (Verstand) tamen (p. 397 sqq.) et vitae (p. 534.) summam legem ferre voluit. Schlegel contra (D. Mus. I. p. 96.) intellectum idearum aeternarum facultatem, rationem vero ejus immaturum et in sese ipso adhuc involutum foetum habet. Eodem consilio Schelling Kantii vocat rationis formulam perturbationem linguarum, cui quidem ipse adspiravit (Darstellung des Verhältn. d. Naturhist. ic. p. 33.), atque intellectum „ad omnium gentium morem“ prae-
posuit rationi, cui tacendum sit de rebus divinis, sicut mulieri in Ecclesia (Denkmal d. Schrift v. d. göttl. Dingen ic. ic. p. 136—145.). Idem verò Jacobium convincit, intellectum „intuitivum“ alio tempore, rationi praetulisse (Briefe

über Spinoza, ed. I. p. 166.), alio tempore intellectui rationem (Jacobi, Werke, II. p. 26.). Addere licet, eundem Jacobium, qui re semper sibi constiterit, prius cum Kantio rationis decreta ut ambigua sprevisse, deinde nihil melius certiusque habere, etenim ut idem, quem *μισολόγον* appellaverant, *Defensor fidei*, rationis Defensor existeret nihil jam opus erat, nisi, ut ipse simpliciter narrat (Werke, II. p. 11), quam antea fidem vocaverat, nunc rationem vocare. Pro rerum incuria! verborum concertatio! Velut si Jovae iterum magna hominum nomina turrisque Philosophiae in coelum adscensura displicuissent, linguis perturbatis, sua quisque dialecto loquitur.

§. 5.

Atqui rationis ambiguo nomine interim relicto, in quaestionem vocaturi sumus evangelicam de fide salutifera doctrinam, an toti animo humano repugnet. ¹⁾ Quam discordiam si absolutam invenerimus, neque causam ejus sufficientem dicere potuerimus, aut animus humanus a diabolo creatus, aut Evangelium reprobandum est. Nullo enim pacto fieri potest, ut bilinguis sit Deus, qui animum nostrum ita instituisset, ut alteram formulam internam divinitus edoctam esse, confideret, altero verbo Dei externo prorsus elusam. Disputatio autem sic distribuenda videtur, ut in *priori libro de fide naturali* ²⁾ exponamus *Philosophiae* ³⁾ de fide sententiam, in *altero libro de fide supranaturali* edicamus, quomodo ad hanc *Religio christ.* pertineat.

¹⁾ Neque id satis expedire videtur, quod finxere subtile discrimen inter veritatem, quae *contra* et eam, quae *supra* rationem sit. Veritas enim, quae rationis limites excedere dicitur, ut semel inventa et edicta est, ipsa ratione intelligi, construi, et accipi potest, nec ne. Si potest, quis probat divinitus et supranaturali via edoctam, et non ipsa hominis sapientis ratione indagatam esse? Sin minus, — quippe ejus nullam prorsus cognitionem, nec sapientem acceptio.

nem, neque usum prudentem habere possimus, quomodo discerni potest veritas a mendacio? Nec, si posset, magis nos juvaret, quam de viridi asello fabula. Omnia autem promiscue confundunt, qui cognitionem experiendo effectam ut super ratione positam, prae se ferunt. Nulla quidem iniuria bonus Claudius (Wandeb. Bote VI.) suam atramenti fabricandi formulam rationi mysterium habet. Sed minime etsi negantes, rationem sine sensuum prima institutione sui forsitan ne consciam quidem fieri posse, tenendum tamen est, experientiae cognitionem intellectus formulis (categoriis) omnino convenire, ad rationem neutiquam pertinere, quae super caduca et finita elata aeternas tantum ideas spectet, ad quas easdem Religio adspirat. Neutiquam inde a ratione impetrari potest, ut hac, quam divinitus sortita est, provincia excedat, a Theologis jussa. Quibus jam laudibus aliorum modestiam efferamus, qui modestum rationis usum concedant, quin commendent! Sed ratio usum et imperium sibi postulat quam maximum, omnibus numeris absolutum. Quis limites ei circumdare conatur, quos rationis auctor non circumdederit! Quam normam deinde et regulam certam haec modestia sanxit, omnia relinquens cujusque temeritati ac — modestiae! Dilemma igitur, quod proposuimus nostrates vix effugerent. Quid autem veteres Ecclesiae doctores de fide *supra* eademque *contra* quodammodo rationem sapientissime sibi voluerint, postea deinde apparebit.

- 2) Naturalem non dico hoc sensu, qui e Kantii inter naturalismum et rationalismum distinctione receptus est, sed hanc fidem *naturalem* voco, quae e *hominis natura* (quod ad substantiam) redundat. Quamobrem recepto verbo, rationalem dicere non possim, mox patebit. *Supranaturalem* contra fidem nomino, quae tali indole nostra, qualis in promptu est, (modo etsi forsitan quod ad accidens,) non efficitur.
- 3) Philosophiae non Philosophorum. Haudquaquam totum fidei ambitum, quem Libri S. amplectuntur, expositurus sum, sed hanc solam fidei notionem, qualis ad salutem aeternam pertinet, alias cognatas quidem notiones, nec non Philosophorum de fide commenta leviter tantum attingens, ita ut huiusmodi indicis prima tantum rudimenta ponamus. Nimirum

qui, fidei quales Philosophia, ejusque filia primogenita, lingua notiones exhibuerit, accurate literarum monumentis tradidisset, mentis humanae commentarios edidisset. Sed ut hi describi possint, fidei prius firma et perfecta notio circumscribenda est. Qui tales e. g. scribere vellet, quum Religionem definisset: „Dei cogitationem (Gottesgedanke), cui insit et conscientia unitatis cum natura rerum animante, et fides, e certa quadam necessitudine nata, negativae tantum auctoritatis, de meliori quodam, quam quod in rerum natura contineatur,“ — hic, siquidem fidei annales conscribere aliorumque de ea sententias recensere vellet, nihil posset, nisi promiscue recitare, quisnam verbo illo fidei usus sit et quam significatione, ac verisimile ei accideret, ut, quia verbum non adhibuerit Philosophus quidam, notione etiam caruisse hunc decerneret. Exemplum vid. praeclarum: Baumgarten „Crusius, Einleitung i. d. Studium d. Dogmatik. 820. §. 4 — c. 32.

LIBER I.

FIDES NATURALIS.

Leves gustus in Philosophia movent fortasse ad atheismum, pleniores haustus ad Religionem reducunt.

Baco de Verulam.

§. 6.

Omnis humana scientia fit argumentatione. Ita sc. ut secundum innatas intellectus leges ex imaginibus, sensuum opera suppeditatis, notiones, e notitionibus judicia, e judiciis conclusiones construamus, atque has in totius disciplinae formam redigamus. Prima igitur cujusque disciplinae elementa, quum, si quid exstaret, ex quo veritatis argumenta caperent, prima non essent, ulla jam argumentatione probari nequeunt.

Quod primi explicaverunt Jacobi (Werke, III. p. 363 sqq. IV. p. 223.) et Fries (Neue Kritik d. Vernunft, I. p. 280 sq.), antiqui Philosophi, etsi non planius edisserentes, agnoverunt, principiis positis, quae per se certa et cuique accepta habebant. Cf. Galeni Therapeut. IV. p. 39. ed. Bas. „Ἀπρῶται ἀρχαὶ οὐκ ἐξ ἄλλων, οὐδὲ δι' ἀποδείξεως, ἀλλ' ἐξ ἐαυτῶν ἔχουσι τὴν πίσιν.“ Sed ex quo Cartesius fallaci formula sua (Meditat. II. p. 10. cf. Tennemann, Geschichte d. Philosophie, X. p. 227—29.) principem veritatem conclusisse visus est (De methodo, p. 15.), opinio paulatim obtinuit, nihil inveniri certum, nisi quod rationum serie probatum sit ad Mathematicorum modum, qui tamen ipsi non solum spatii

temporisque formis, aliisque legibus innatis nullam argumentationem quaerunt, immo nervum probandi in *demonstratione* ponunt i. e. *in conspectu*. (Inde Leibnitz persuasionem, quae Mathematicorum axiomata amplectitur, dixit rationem communem, *raison commune*, *Nouv. Ess.* IV. 12. p. 416. ed. Amst. 665.). Quem philosophandi morem, quum in schola Wolfiana culmen adscendisset (cf. Degerando, *histoire comparée des syst.* 804. II. p. 116—118.) Kant quidem refutavit quod ad ideas transcendentes (*Crítica d. R. Vern.* p. 283—363.), ipsam vero praejudicatam opinionem funditus evertere non ausus, de ratione contemplativa desperare maluit.

§. 7.

Ac prima quidem cognitionis elementa vel sensuum imaginibus, vel rationis ideis accipiuntur, quibus utrisque intima veritatis persuasio inest, *ad quam* argumentatio quaeque provocat, *contra quam* nulla valet (Jacobi, *Werke*, II. p. 59.). *Omnem vero persuasionem, nullis argumentis objectivis, sed subjectiva tantum animi necessitate effectam, fidem vocaverunt.*¹⁾ Tantum igitur adest, ut scientia sola veritatem amplexa sit, ut a fide sibi fundamenta petat.²⁾ (Cf. Hemsterhuis, *Aristée*, quem Jacobi cit. *Werke*, IV. 2. p. 260. ac saepius.)

1) Haesitarim fere, eorum rationem habens, qui ad verba, non ad notiones ratiocinari soleant, an fidei famoso verbo uterer. At tali persuasioni aptius verbum suppeditare loquendi usus neutiquam videtur. Cujus quoque causam dixit Jacobi (*Werke*, II. p. 151.), socios sibi faciens Buffonem (*Hist. natur.* II. p. 432.) et Humium (*Enquiry concern. Human Underst.* Sect. V, XII.). Eandem fidei notionem Kant exhibet (*Crítica d. R. V.* p. 627.): „Das subjectiv zureichende und objectiv unzureichende Fürwahrhalten heißt Glauben.“ (Cf. Hegel, *Encycl. d. phil. Wiss.* §. 10.) Neque aliam Schel-

ling: „Der Glaube, könnte er bewiesen werden, hörte auf Glaube zu seyn.“ (Philosophie und Religion. 804. p. 5.) Item qui nuperrime inter Anglos emersit Philosophus John Fearn *fidem* vocat (First lines of the human mind, Lond. ch. I. Sect. IV. p. 103.) „that Kind of common sense, by which we judge the self evident relations between our ideas,“ atque (ch. VII. 5. II. p. 582.) „an inbred intimate and immediate knowledge.“

- 2) In alias partes abit Ammon, Summa Th. ed. 3. §. 116. „Quae scimus, experiendo percipimus, quae credimus, sola et vera ratione *concludimus*. — *Scientia* nobis est firma persuasio oritura e relatione immediata cogitationis ad rem objectam. *Fides* est certa persuasio de veritate eorum, quae *sensuum regionem excedunt* quidem, tamen propter argumenta, quae cogunt interne, animo sistuntur cogitatione ceu existentia.“ Nos quidem edocti sumus ea, quae conclusionibus effecta cuique probari possunt, scientiae dare, ratiocinatio autem, si talem evidentiam praestare nequit, manca est. Propterea siquidem fidei argumenta habentur, quorum copia §. 33 — 36. prolata est, nihil fidem pluris, quam scientiam imperfectam aestimarem. Neque alterum divisionis fundamentum e rebus petitur, quae sensuum regionem excedunt, sufficere videtur. Quod videlicet sensuum regionem excedit, non necesse est conclusione probetur, e. g. Spiritus S. operatio in fidelium cordibus experiendo tantum percipi potest; nec quod sensibus haud alienum est e. g. terram rotundam esse, absque conclusione evincatur. Longius etiam discedit Tittmann in lib. Ueber Supranaturalismus, Nation. 1c. §. 23. „Das Gebiet des Glaubens fängt da an, wo die Gränze des Wissens aufhört.“ §. 232. „Das Wissen ist ein Fürwahrhalten von etwas wirklich erkannten, der Glaube die Gewisheit des nicht erkannten um des erkannten willen, (§. 231. cf. 293.) weil das unerkannte Daseyn desselben mit etwas wirklich erkanntem, entweder als Ursache oder als Folge nothwendig zusammenhängt. Ex his praemissis, quis non admiraretur propositionem conclusam, mire nobiscum consentientem (§. 233): „Daher der wahre Glaube unstreitig einen höhern Grad

der innern Gewisheit enthält, als das Wissen selbst," ex quo tamen pendere dicitur; conclusio igitur praemissis certior! Contra tantam Theologorum auctoritatem vix praeter rem esse videtur, socium facere non minorem, Clementem Alex. Strom. ed. Colon. 688. II. p. 369. c. „Δέδεικται δὲ τῆς τῶν ὅλων ἀρχῆς ἐπισήμη πῖσις (Interp. recte vertit: scientia, quae fide habetur), ἀλλ' ἐκ ἀπόδειξης εἶναι.“ p. 365. c. „Κυριώτερον τῆς ἐπισήμης ἢ πῖσις, καὶ ἐστὶν αὐτῆς κριτήριον.“

§. 8.

Bene igitur sperare licet, et in nos aliquantum Philosophorum rumoris invasurum esse, exprobrantium, fieri non posse, quin tali doctrina omnis Philosophia veritasque diruatur et evertatur, omnique errori locus fiat. ¹⁾ Quod ne accadat, ipsi Philosophiae curandum est, eo quod illud Delphico templo inscriptum prae se ferat, et quid credendum sit, animo jubente, exponat. ²⁾ De qua animi contemplatione Plato, quod ad rationis ideas, Aristoteles, quod ad leges intellectus, Baco, Locke et Tetens, quod ad cognitionem experiendo percipiendam, Kant, Fries et Eschenmayer, quod ad varias animi facultates bene meruerunt. Tali vero inquisitione caute instituta apparebit, errare quidem humanum esse, at, — nisi, abnuente indole nostra intima, ³⁾ omnia errori concedere volumus, — neque in rationis ideis, neque in intellectus formulis nec sensuum imaginibus, ⁴⁾ quoad recte ad illas formulas applicantur, immo omnem errorem latere in illarum mala applicatione et conclusionum in fallaciis. His quidem dialectica medicinam quaerit, illis totius formula. Jam reliquum est, ut ingenue profiteamur, nullam veritatem generi humano esse, nisi subjectivam, ⁵⁾ ejusque definitionem re-

ceptam: „*consensum esse objecti cum subjecto*“, abroge-
mus, ⁶⁾ novamque feramus: *subjecti secum ipso esse con-*
sensum. ⁷⁾

1) Famosae exstant hujus causae lites inter Jacobium et Men-
delssohnium, cf. *Briefe über Spinoza*, 786. *Idealis-*
mus und Realismus, 787. ejusque praefatio, 815. in
opp. II. p. 3. Kant, *Abb. Was heißt sich im Denken*
orientiren? Berl. Monatsch. Oct. 786. Mendels-
sohn, *Morgenstunden*, 786. *Allg. deutsch. Bibl.* LXV.
2. etc.

2) Kant certe scholae signum praetulit, quae criticum totius
indolis humanae examen si perfecisset, omni Philosophiae
fundamenta substruere, omnibusque Philosophorum familiis
jus dicere poterat. Ipsius igitur litera etsi jam obsolescere
coepit, spiritus in aeternum remanebit. Fieri quidem non
posse, Hegel (*Encycl. d. ph. W. §. 36.*) judicat, ut talis
censura, quia intellectus inquisitio intellectus tantum antici-
patione iustituenda sit, exerceatur, et e suo loco recte di-
xit, non e nostro, qui hanc anticipationem sanxerit.

3) Hic secessio fit scepticorum, contra quos nullum valet ar-
gumentum, (cf. J. J. Rousseau, opp. ed. Neuchât. 775. I.
p. 444.) nisi gravissimum ipsius naturae, quae nullum adhuc
scepticum in media vita sibi consentientem esse sivit. Ita
Arcesilaus Pitaneus nihil, nisi legem moralem certam ha-
buit (cf. Sext. Emp. adv. Math. VII. §. 158.), Kantii quo-
dammodo praecursor. Ita Hume, postquam nihil certi reli-
quit, absolutam tamen cogitandi necessitatem agendique per-
suasionem ut negaret, a sese impetrare non potuit. Cf. *Es-*
says. III. p. 82. „Nature has implanted in us *an instinct*,
which carries forward the thought in a correspondent course
to that, which she has established among external objects.“
V. p. 73. It „is something felt by the mind, which distin-
guishes the ideas of the judgment from the fictions of the
imagination; — and renders them *the governing principle*
of our actions.“ Vid. Jacobi, *Werke*, II. p. 155 sqq.
„Nos igitur veram fidei Philosophiam amplexi sumus,
sicut August. ed. Bas. 556. IV. d. Civ. D. 1175.“ Quod at-
tinet ad illam differentiam, — qua incerta sunt omnia:

omnino civitas Dei talem dubitationem tanquam dementiam detestatur: habens de rebus, quas mente atque ratione comprehendit, etiamsi parvam — propter corpus corruptibile, quod aggravat animam, quoniam sicut dicit apostolus: ex parte scimus, — tamen certissimam scientiam: *creditque sensibus* in rei cujusque evidentia, quibus per corpus animus utitur: *quoniam miserabilius fallitur, qui nunquam putat eis esse credendum.*“

4) Haud secus Fries (*N. Kritik* II. I. p. 282. sqq.) omnis argumentationis finem ponit vel in demonstratione i. e. in evidente sensuum conspectu, vel in deductione, quae idea quaedam innata et rationi necessaria probatur. Cui tamen divisioni medium quoddam deest, reductio sc. in intellectus formulas ab ideis diligenter distinguendas. Concessis tantum his formulis argumentari et disputare licet, quas qui non concesserit, nullum prorsus commercium humanum fieri potest cum tali vero sceptico, cui e. g. argumentis primum probandum esset, eum mentis compotem esse, quid? omnino esse, quod Cartesiana conclusione forsitan efficeret: demens es, ergo es. Quibus de Philosophis cf. lib. cit. II. p. 186. „*Aller Streit der Philosophen setzt für den, der daran Theil nehmen will, eine richtig organisirte Vernunft voraus; denn die Philosophie hat keineswegs vor ein Narrenhaus in eine Akademie der Wissenschaften zu verwandeln,*“ etsi contrariam metamorphosin subinde affectasse dicitur. Hoc certe aequalibus vix satis inculcari potest, Philosophiae non esse, horrenda quaedam et inaudita monstra gignere, sed divitiarum coelestium nostrarum nos conscios facere, ita ut sanus quisque quae diu jam divinata desideraverat, ignota foverat, sua et propria agnoscat. Cf. *Kritik d. N. W.* p. 633. „*Verlangt ihr denn, daß ein Erkenntniß, welches alle Menschen angeht, den gemeinen Verstand übersteigen, und euch nur von Philosophen entdeckt werden solle?*“

5) Et quum omnia, quaecunque scimus agimusque, subjecti tantum transitu et ratione sciamus agamusque, quomodo alia esset persuasio nostra! certissima tamen, quippe quae ex intima animi necessitate proficiscatur, omnibus communis eadem-

que, quorum animus humani instar institutus est, in firmissima mole fidei fundata, ita ut, certo ipsius animi testimonio spreto, voci divinae non audiens, si quis ex ipso deo audacter quaerere vellet: τί ἐστὶν ἀλήθεια; ipse deus taceret.

6) Nimirum veritatis idea cognoscendi veri normam praebeat necesse est. Si jam vera est cogitatio rei objectae aequalis, quomodo scias cognitionem cognito aequalem esse, nisi ex ipsa cognitione? Ecce, quem circulum praebeat haec norma! Sin veritas stat in solo animo, is certe sibi conscius, an sibi consentiat in toto cognitorum ambitu, discernere valet.

7) Kant, Philosophiae σκάνδαλον habuit (praef. ad sext. ed. d. Crit. d. R. B. p. 29.), siquidem rerum existentiam externarum argumentis probare minus potuerit, minime tamen ipse probavit, immo argumentationem diligentius animadvertentibus apparet, nihil esse, nisi provocationem ad innatam animi persuasionem i. e. fidem, ita ut sibi constantem Fichtii Idealismum amplecti oportuerit, nobis autem fidei provinciam jam sortitis hunc, a quo indoles nostra abhorreat, respuere licet et necesse est. Proterea quod Tittmann in lib. cit. §. 249. et p. 388. sqq. naturalismum in idealismum confundit, captatio malevolentiae videatur, quam ei conflare studet. Rationi inhaeret persuasio rerum vere existentium, etsi has res sibi esse objectas agnovit *secundum ipsius tantum leges*.

§. 9.

Tria jam imperia fidei designavimus, rationis sc., intellectus sensuumque, de quorum quoque alius alio dubitavit. ¹⁾ Sed utrumque posterius scientiae dare inter Philosophos et Grammaticos receptum est, cui mori, ne linguam turbemus, — sufficit enim probasse, hanc scientiam in clientelam fidei dicatam esse, — eo facilius consentimus, quia proprie nobis propositum est, de fide verba facere, qualis sensuum fines excessit. Nostra tamen retulit, quia homines sensibus dediti et caducis, in his tantum veritatem reperire solent, ²⁾ demonstrasse, haec etiam, quod ad principia, nullis argumentis, fide tantum haberi. ³⁾

- 1) Rationis e. g. ideis fidem negaverunt scholae, quas vocant empiricas, ab Aristotele, minus tamen sibi constante, usque ad Hobbesium, Loccium, Helvetium et Encyclopaedistas (cf. Degerando, Hist. comp. I. c. 12.); intellectus formis Hume, praecipue quod ad causarum ordinem; sensuum imaginibus e. g. schola Eleatica, praesertim qui Xenophanem secuti sunt, Parmenides, Melissus et Zeno (cf. Tennemann, I. p. 150. — 209.).
- 2) Inde accidit, ut homines, quia sensuum fides instinctu quodam ineluctabili nos comprehendit, rationis autem persuasio, quatenus agnoscatur, libertati nostrae concessa est, hanc minus firmam haberent, ac nomen fidei ei vel imponderent, cui jam inerat talis dubitationis nota, vel verbo prius imposito talem postea adderent. De qua fidei notione cf. Friesii lib. cit. I. p. 334, 35. et Kantii lib. cit. p. 629., qui talem fidem („doctrinalem et pragmaticam“) opinionem alicujus rei censent, cujus quidem veritatem convincere non possumus, quodammodo tamen cui assentire, vel omnino aliquod iudicium ferre, nostra intersit. Sic Aristoteles, Top. L. IV. 5., *Ἡ πίστις ὑπόληψις σφόδρα* (studio s. fervore quodam recepta). Cuius discriminis mentionem fecit Clemens A. Str. II. p. 381. *Πίστις ἔστι διττή, τῆς μὲν ἐπιστημονικῆς (quasi rationalis), τῆς δὲ δοξαστικῆς.* — Alterum etiam accessit, quo haec ambiguitatis notio sanciretur. Omnia sc. rerum gestarum monumenta tradunt, homines non communi quodam studio leges tulisse, sapientiam adscivisse, immo a singulis accepisse, qui vel sapientes vel deorum filii haberentur. Multitudinis vero non est, sapientiam alienam ipsius rationis auctoritate suam et propriam facere, sed in verba magistri jurare solent. Quod tali auctoritate confisi acceperant, nimirum fide acceptum tenebant, sed hominum, non ipsius rationis fide. Fieri jam non potuit, quin ratio sibi conscia, etsi illis veris minus falsa mixta, etsi sophistae eandem sapientium auctoritatem minus consecuti essent, talem auctoritatis humanae fidem, ut incertissimam, repudiaret. Nec propterea equidem is sum, qui contenderem, antiquitati a. Ch. n. fidei verbum tritum fuisse quod ad hanc notam, qualem ut vere philosophicam restituere conatus sum, id tamen ratum duxi, in linguarum jam originibus

nibus quaedam latere, quae mire nostrae notioni arrideant, quin primariam eam fuisse annuant. Non verborum prosapias ducam, non Clementem advocabo, qui dicit (Str. IV. p. 531.): „τὴν πίσιν ἐτυμολογητέον, τὴν περὶ τὸ ἐν σάσιν τῆς ψυχῆς ἡμῶν,“ ne Ciceronem quidem, qui in offic. lib. I. „fides, inquit, est dictorum et conventorum constantia et veritas sic dicta, *quod fiat*; hinc dare fidem.“ Utrique enimvero deductioni linguae indoles renuere videtur. Sed communem modo loquendi usum spectabo, in quo gentium ingenia ac Philosophia mirifice apparem.

פִּסְתִּי (e radice פִּסַּח verum, firmum esse, servare), sicut ex hebraico אֱמִינָה satius liquet, de persuasionis veritate et firmitate adhiberi solet, qua עֲמִינָה minime gaudet. De synonymis פִּסְתִּי et פִּסְתִּי cf. Chem. II. p. 290. Graeci quidem πίστιν duxerunt e πείθειν. Inde πείσεις, Isoc. Nicocl. p. 34. L. „αἵς λέγοντες πείθομεν,“ non proprie argumenta, sed persuadendi causae (cf. Act. XVII, 31. siquidem hic verti placet), vel sicut Gerhardus vult probationes artificiales, exempla vid. apud Schleusnerum et Schneiderum. Nec secundum totius antiquitatis indolem alia nota iis inesse potuit, quod aliquanto neglexit Clemens, cum Aristotelem socium arcessit, qui fidem praestantiorum habuerit quam scientiam, quia „τὸ ἐπόμενον τῇ ἐπισήμῃ κρῖμα, ὡς ἀληθές, τόδε τι πίσιν εἶναι φησιν.“ Str. II. p. 365. Etsi τῷ πείθειν multum ambiguitatis inesse videtur, hanc jam exuit πείθεσθαι τινι et πεποιθέναι, unde πεποιθήσεις et πείσμα, quod fiduciam simulque retinaculum notare, quo puppim litori vincirent, nec miror, nec cum Ernestio ac Stompwyro primam τοῦ πείθειν significationem confirmandi, ligandi propterea accipiendam esse censeo. (Cf. פִּסְתִּי i. e. pilam, antam, 2Reg. XVIII, 16. cui addere potes Spei ancoram.) In omnium vero hominum ore solenne est, fidem, fiduciam ac fidelitatem e communi fonte derivare, atque inter se invicem semper miscere. Sic פִּסְתִּי Ps. XL, 11. Jer. V, 1–3. de fidelitate, sic profani colebant Fidem (a Πείθω, Suada, maxime diversam), quam μεγάλην Θεὸν vocat Theognis, — cf. Schleusnerum ed. 4. p. 558. add. Hor. I. Od. 35. Sic nostrates componere amant: Treu und Glauben, quo inter maiores nostros nihil certius habebatur. Animadvertite jam gentium inge-

nia, quae dixi linguis inhaerere: quid interest inter punicam seu graecam fidem et fidem germanicam! — Recte igitur Gerhardus et Flacius distinxerunt fidem, quam vocant activam, sc. fidelitatem animi et constantiam, et quam passivam vocant, assensum et fiduciam. Sic etiam August. de Spir. et lit. c. 31. de Trin. XIII. c. 2. Nimirum omnis loquendi usus efficiens cum effectu permutare solet, fiduciam vero habemus fidelitati, quo quis fidelior, eo magis ei confidimus, inde Clemens (Str. VI. p. 649.): „πρὸς τὸ θεῶν μὲν δὲ τῶν μόνων Θεῶν“, propterea et ipsius Dei fides laudatur Ps. XXX, 4. Rom. III, 3. (Simili modo nostrates cantunt: „O Gott, du frommer Gott!“) Ex hac utraque nota multae aliae facile explicari possunt quarum copiam attulerunt Mel. L. th. p. 214—27. Chemn. II. p. 288—97. Gerh. III. p. 496—98. Zachariae, diss. de notione fidei bib. 768. Schleusner in N. T. Lex. et Wahl in Clavi recens edita, quorum tamen uterque posterior notarum turba et colluvione, cuius sufficientem rationem reddere minus curat, lectorem quasi obstupefacit. Nec priores viri docti duplicem hanc fiduciae ac fidelitatis notam in fidei verbo conjunctam, nec non aliam duplicem ambiguitatis et veritatis notionem, omni hominum ori vulgarem, satis explicare potuerunt, quarum causam dixisse nobis videmur. Facile enimvero est probatu, fiduciam, quae alterius in fidelitate posita esset, etsi argumentis externis haud omnino destitutam, nulla tamen quod ad ejus firmitatem argumentatione effici, sed ipsius virtutis humanae ac veritatis innata persuasione. Omnis igitur haec fides, qua omnium bene moratarum gentium consensu nihil firmitus habetur, ex interna persuasione progreditur, cui unum verumque testimonium ipse animus affert. Sic in ipsa linguarum serie, juxta aliam fidei significationem, quam supra diximus hominum quodammodo perfidia ac superstitione effectam esse, ingenua nota sincerumque verbum haud penitus abrogari potuit.

- 3) Talis rerum externarum persuasio est Epicuri *πρόληψις*, quam Tennemann (Geschichte etc. III. p. 402.) dicens recordationem, formulam, notionem universam ac nescio quid, aliquid hallucinatur. Rectissime Clemens, Str. II. 365. „Ἐπίκριος — πρόληψιν εἶναι διανοίαν τὴν πίσιν ὑπολαμβάνει· πρόληψιν

δε ἀποδίδωσιν, ἐπιβολὴν ἐπὶ τι ἐναργὲς καὶ ἐπὶ τὴν ἐναργῆ τῆ
 πράγματος ἐπίνοιαν“ etc. Neque alia est Chrysippi πρόληψις et Ze-
 nonis ὁρθὸς λόγος, cf. Cic. A. Q. I. c. 11. „E quo sensibus eti-
 am *fidem tribuebat*, quod — comprehensio facta sensibus et
 vera esse illi et fidelis videbatur.“ Verus autem Philosophus
 si quis agnoverit, alteram indolem moralem et aeternam ho-
 minis esse propriam, ejus voces legesque scientiae sensuum
 praeponat necesse est. Ac praeposuit Plato, propterea Divi
 dignus cognomine. Quem quidem non ignoramus, δόξαν et
 πίσιν sociasse, atque ut incertam opinionem sensuum persua-
 sioni dedisse, quae pertineret ad id, quod e materia originis
 remanserit, singulare et proprium, quo res caducae differrent
 ab ideis divinis, quarum familiaritatem ἐπισήμην seu γνῶσιν
 appellavit. Sed qui verbo a nobis dissentit, sophistae enim
 τὴν πίσιν vindicaverant, re nobiscum maxime consentit. Perle-
 gas enim omnia Divi volumina, nullam idearum argumentati-
 onem iavenies. Ut Numinis existentiae, animi immortalitati
 argumenta quaedam congereret, sibi ipsi dissentiens ei quasi
 condonavit, quod illius materiae in ipso paululum remansis-
 set. Neve ideis, quibus uteretur, frueretur, viveret, ratioci-
 nationes instruxerit, impedivit Genius divinus. „Evidentes, in-
 quit, sunt omnibus, in medio animo reperi, earum *memini*.“ Et
 qui *memorem* eum fecerat, Sanctus, ad Erasmi canonem, ob-
 stetricis filius serio dictitasse videtur, se nihil scire, nisi quod
 sciret, se nihil scire. Genio autem suo tantam fidem habuit,
 ut jure meritoque mortalium sapientissimus ab Immortalibus
 salutaretur, vitaeque honesta hilarique egressurus sanitatis Deo
 gallum offerri juberet. Multa et erudita de hoc Genio viri
 docti attulerunt, quid? si eundem Genium haberemus, cui
 Socrates divinationis diluculo confisus est, Christo fuisse Pa-
 trem coelestem? — Ingenius jam apparet loci sensus Joh. XX,
 29. ex quo Theologi quidam de historicae et coecae (carbo-
 nariae) fidei beatitudine mira quaedam fabulati sunt, ad quo-
 rum normam, quo quis simplicior et superstitiosior, eo ma-
 jor futurus sit in regno divino; ipsi videlicet maximi. — Jesus
 nimirum e casu quodam singulari praeceptum quoddam univer-
 sum elicere, et quod magnis ingeniis solenne est, res ac verba
 ad altiorem sensum transferre solebat. Itaque in hoc loco

fidem laudat, non sensuum simulacris, sed internae rationis Deive voci debitam. Hanc vero interpretationem hac ratione maxime iutam, qua auctor epist. ad Hebraeos fidem appellat rerum invisibilium certam persuasionem, quod enim addit, *ἡλπίζομένων ὑπόστασις*, de rebus peractis intelligi vetat, — non solum totius Religionis indoles, sed etiam loquendi usus persuadet, sic enimabilia et invisibilia, non sicut ea, quae ipsi vidimus et quae alii viderunt nobis suadentes, immo sicut sensum et rationem, carnem et spiritum, terram et coelum, mundum regnumque divinum omnibus in Libris S. opponi receptum est. Cf. praec. 2 Cor. IV, 18.

§. 10.

Hactenus hominis facultatem, qua differt a ceteris animalibus, et alii legi, ac rerum naturae obsequitur, et nullis rerum finitarum carceribus tenetur, rationem vocavimus. Sed ab omnibus fere Philosophis in hac facultate recte distinguitur primum *ratio*, quae veri, *sensus* deinde, qui pulchri ¹⁾, *voluntas* denique, quae boni ideam ²⁾ praebet imperatque. Tribus his viribus, quae ad caduca et mortalia versae, homini cum bestiis communes, facultates inferiores vocantur, quales ad infinita ³⁾ pertinent et aeterna, *efficitur animus vere humanus*, cui propria est *libertas*, haec sc. indoles, voluntati a Philosophis soli perperam vindicata, qua, quod ad rerum naturam, ejus imperio exemptus, ipsius tantum legem spectat; quod ad se ipsum, altiora semper petit, ideae enimvero nobis non sunt tales, quibus utamur, sed quas aeterno studio acquiramus; quod denique ad utrumque, qua ipsius etiam legem, etsi haud omnino negare et oblivisci, quoque tamen temporis momento sibi abrogare potest, (quod liberum arbitrium, *ῥῆν*, prae ceteris appellare solent.) Inter illas autem utrasque facultates *intellectui* locus datur, qui rerum terrestrium abundantiam in totius formam redigat, earumque usui facem praeferat;

ideas vero, ut ab errore, in quem incidunt sensuum imaginibus adpersae, caveat, in disciplinam philosophicam adsciscat, iisque, qua in vitam externam progredi eamque ipsis subficere possint, viam muniat. Illud tamen intellectus, quem, internuntii quasi partes inter deum ac pecus in eodem homine concretum, agere oportet, ne sibi arroget, ideas omnibus numeris absolutas ad formulas suas circumscribere, vel quasi illas creasset, gloriari. Nam sicut rerum externarum imagines in ordinem quidem redigere, quas qui non experiendo perceperit, huic e formulis suis nusquam supeditare potest: ita multo minus ideas aeternas.

1) Etsi sensus provincia latius patere videtur, quam pulchri idea regnat, recepi tamen, ne nimias lites, quatenus hoc opusculum nihil juvant, intenderem, Platoniam fere hanc formulam, de qua inter plerosque constat; integra mihi sententia reservata. Omnino vix addere licet, tantummodo de animi indole me literis tradidisse, quantum hic de fide locus non habere nequit.

2) Siquidem Kant ejusque familiares cognoscendi agendique facultates, quod ad verbum, confundere amant, revera acriter distinxerunt.

3) De infinitis locutus non ea intelligo, quae tempore ac spatio neutiquam finiuntur, iis tamen subjecta sunt, sicut intellectus formulae, sed quae haud quaquam ad illa pertinent, cf. Eschenmayer, d. Phil. im Ueberg. z. Nichtphil. §. 23 sqq. Rästner über d. Euklidischen Begriff von ἀσπερος (Phil. Magazin, 790. II. IV. p. 403.) Raphson anal. aequat. univ. Lond. 696. c. 3. Infinitum in Math. est „*actu finitum, sed indeterminabile*: non datur a parte rei, sed a parte cogitantis.“

§. 11.

Quam divisionem tripertitam quum unanimi fere jussissent, magnam fecerunt secessionem disputantium, quaenam harum facultatum persuadeat nobis veram idearum existentiam, quatenus eam efficere humanae vires non valeant,

quatenus enim ipsae valent, suae cuique rei objectae fides certissima inest. Unum vero, vel certe maximum objectum, ex quo ideae generi humano venerint, ad quod rediturae sint, Numen divinum optimo jure habuerunt, Philosophia enim, qualis terrarum orbem excedit, cum Theologia recte miscetur ¹⁾. Inde quaestionem ita etiam instituerunt, quomodo Dei ideam, fidem pietatemque acciperemus. Atque alii quidem (ratiocinationes enim, quaecunque cognitae sint, atque humano otio forsitan excogitari possint, per Kantium antiquatas esse, inter Philosophos certe constare vellem,) hanc fidem dabant rationi ²⁾, alii autem voluntati ³⁾, sensui ⁴⁾ deinde alii. Accedunt, qui inter sensum et rationem haesitare ⁵⁾ videantur, neque absunt, qui aliam alii facultati fidem concedant ⁶⁾. Quibus omnibus spretis, alii denique omne humanae naturae de rebus divinis iudicium abnuerunt, nisi edocta fuerit ab ipso Numine ⁷⁾.

- 1) Schleiermacher (*D. christl. Glaube u. I.* p. 8. sqq.) de Theologia quam a Philosophia penitus disjunxerit, optime meruisse sibi videtur. Quo divortio, ut majora, quae postea satis apparebunt, mittamus, verendum est, ne sicut inter Scholasticos, etsi aliam ob causam, philosophicae ac theologicae veritatis discrimen iterum animos perturbet. Nos quidem sanctissimum inter Philosophiam ac Theologiam foedus ferimus, ita, ut utraque, quatenus salutem aeternam comparare potest, una sit cum altera, quatenus nequit, sponte summam potestatem tradat. Quibus omnium fere Patrum studiis cur Lutherus se objecerit v. Ammon, *Summa Th.* §. 27. Tradentes autem Theologiam scholarum vicissitudini ac libidini, nihil sanximus, nisi quod natura ipsa sanxerit. Qui familiae enim philosophicae nomen dedit, fieri jam non potest, quin Theologiam quoque secundum illius normam instituat. Sin minus, si quis preces fundere audet ad alium Deum, ac verum esse cognovit, haec certe inconstantia levitasque, cui opem ferre nostrum non est, etsi non ignoramus aequalium quosdam hac astutia meliorem indolem e sophistarum retibus atque insidiis servasse.

2) Ad quos refero, qui argumentum formarint ontologicum, quod non argumentationem sed deductionem exhibeat, qua Dei idea ut rationi necessaria probatur, Numinis igitur nequam ipsius existentia sicut Cartesius (Princ. I. 18.), cui solenne erat, cogitationem cum existentia mutare, probare studuit, sed illius fides sola nobis innata. Eorum qui defenderint, breviarium exhibet Ammon, Summa th. §. 33. Quod ipse affert de idea infiniti, quae „intellectui canonem praebeat in iudicandis veris et falsis, falsum autem ex mero phantasmate iudicari et corrigi non posse,“ argumentationem nihil juvat, illa enim idea, etsi „veritas aeterna in intellectu Numinis archetypo“ minus ei responderit, minime est merum phantasma, immo necessaria rationis idea. Cartesio in hoc certe momento, proxime accessit Hegel, qui absolutam cogitationem necessario in absolutam existentiam transire profitetur. Eodem consilio Spinoza: „Mens, inquit, nostra, quatenus se sub aeternitatis specie cognoscit, eatenus Dei cognitionem necessario habet, scitque se in Deo esse et per Deum concipi.“ (Ethic. P. V. p. 289. ed. Paul.) Deinde Fichte (in libro *tantum: Anweisung zum sel. Leben* 806.) fidem salutemque ponit in cogitatione, Christumque fidem postulantem nihil, nisi hanc cogitationem voluisse contendit. Schelling deinceps, etsi locum inter *fideles* vix ambitu peteret (Denkmal d. Schrift 10. p. 42. 65.), praetermitti non potest, quippe qui ex innata rationis idea, vel accuratius, ex immediata et „intuitiva“ cognitione (cf. e. g. Philos. u. Rel. p. 11. sqq.) absoluti sive Dei existentiam repetierit. Formula jam illa, quae imaginem tantum absoluti exhibet, $a=a$, quid sibi velit, nisi legem „identitatis,“ animo inhaerentem, anticipaverimus, sicut Fichte, hanc propositionem absolutam vocans et in se certam (Grdl. d. Wissenschaftsl. §. 1.), agnoscere videtur. Atqui haec enuntiatio: „Ueber die absolute Vernunft wird gar kein Zweifel statuirt,“ (Zeitschrift f. sp. Phys. II. 2. ni fallor §. 5. Idem quod Spinoza, de intell. emend. p. 367: „Modus, quo sentimus essentiam formalem, est ipsa certitudo“.) nonne ad fidem provocatio? Aliorum denique, qui similem contemplationem conspectumque intellectualem prae se tulerunt e. g. Philonis (κατάληψις νοητική) Neoplatonicorum, J. Boehmii, multorumque mysticorum nomina, eo facilius mittere licet, quo magis sensuum ima-

ginibus ideas divinas involverunt. Quod ad totam hanc rationis ideam, de singulis enim Philosophis, quomodo recte eam exhibuerint, iudicium ferre, alienum est, negari quidem non potest, rationi innatam esse, ac simul cum idea necessaria ejus rei objectae fidem: quis tamen non videt, etsi illorum Philosophorum Penates minus adspexisset, ita mancum esse hunc rationis Deum, ut e. g. ne sanctitate quidem gaudeat. Quod animadvertentes nonnulli Theologi aliorum argumentorum opem implorari jusserunt, quibus denique aliquod mixtum, compositum, simplex conglomerarent, quod pro coeli terraeque creatore omnipotente offerrent; ad quos pertinet illud Schellingii dictum: „Bei allen Seelenkräften u. sonstigen Behörden laufen sie mit dem Klingenbeutel herum.“ Quorum de Deo Babyloniae rex somniasse videtur, Dan. II, 31. sqq. Sed hoc aliove modo verum Deum ratio cognoscat licet. Bene. Quid igitur? Adorat? veneratur? diligit? Minime! Cognoscit. Cf. Jac. II, 19. Non sum, qui cognitione pietatem abrogari censeam; sed effici, quis probaret? Quid autem est fides pietate destituta! Quod summum cognitione comparetur, est fiducia vel timor eorum, quae expectanda sunt a re cognita. Scio quidem multos esse pios, quibus Deus nihil sit, nisi Maecenas quidam aut Hannibal ante portas; — pietatem sibi habeant.

3) Kantium advocamus principem, non quo morale ejus postulatam fidei ad nostram notionem, eandemque Kantianam, arrogare vellemus, non enim interna quadam necessitate animi atque indole morali Numinis mundique morales existentiam probat, sed eo consilio postulat, ut voti cujusdam (summi boni), et ejus quidem justis, compotes fiamus. Atqui persuasionem, ex hoc postulato natam, si fidem dicere placet, talis est, qualem Kant doctrinalem vocat, cf. §. 9. N. 2. opinio sc. cujus verisimilitudini adsentire nostra magni referat. At rationalem appellavit (*Critik d. V. R.* ed 5. p. 220. sqq.) majoremque ei certe auctoritatem tribuit (p. 216. sqq.), quam fas habuisset, siquidem satis animadvertisset, quod ipse decrevit, legem moralem etiam sine Deo, sine remuneratione valere; causa vero, quae eadem manet effectu quodam non succedente: ejusdem effectus neutiquam est causa necessaria. Cavit tamen acumen philosophicum, ne hanc persuasionem ita firmam ha-

beret, ut, quod facere debuit, Dei existentiam certissimam pro enuntiatione accepta rationi contemplativae traderet, id quod asseclae fecerunt, qui, cum ipse errori locum dedisset (e. g. *Critik d. Urth.* 790. §. 87.), illud postulatum argumentationem existimaverunt, quam Theologi paullo avidius receperunt. Dei existentiam ratiocinationibus concludere, abhorret certe ab omni Kantii indole totoque studio, ita tantum nos agere jussit, *quasi Deus esset* cf. lib. cit. p. 429. „Dieser Beweis will nicht sagen: es ist eben so nothwendig das Daseyn Gottes anzunehmen, als die Gültigkeit des moralischen Gesetzes anzuerkennen, — dieses gebietet unbedingt.“ *Critik d. R. V.* p. 632. „So muß ich nicht einmal sagen, es ist moralisch gewiß, daß ein Gott sey, sondern ich bin moralisch gewiß ic.“ Quem ingenuum sensum restituit Schelling, (*Phil. Schriften*, 809. p. 123. nota.) Verum enim vero Kantium, etsi obtorto quodammodo collo (cf. *Critik d. R. V.* p. 628. d. *P. V.* p. 5.) adtrahimus, qui *voluntati seu legi morali fidem habuerit*. Nam lex moralis et absoluta, quae neutiquam argumentis probari, ex indole tantum humana repeti potest (*Critik d. P. R.* p. 79. sqq.), omnibus tamen communis, omnibus persuasa, qua quidquam certius excogitari nequit, etsi ne libertas quidem moralis, quam qui negaverit, legem simul abrogaverit, ratiocinatione quadam defendi potest (*Critik d. R. V.* p. 433. 34.): talis certe lex fide tantum, qualem circumscripsimus, feratur ac sanciat. Hanc igitur legem, unam rem in se certam et absolutam, Kant, si constare sibi voluerit, Deum colere debuit, quemadmodum, qui illius doctrinam, quatenus e subselliis egressa ipsius legislatoris partes egit, omnino perfecit, Fichte (praecipue in libro v. d. *Bestimmung des Menschen*, cap. III.) talem supremam legem universo insertam esse credidit, qua virtus omnia vinceret. Haud secus Stoici, quibus, quum rerum naturam humana indole majorem esse omnino negantes, immo eandem universi legem, quam hominis habentes, (inde secundum naturam vivere, ac λόγοι σπερματικοί in rerum natura et homine), ipsam humanam rationem Deum summum aestimarent, ne spes quidem ac Deus vindex opus erat, Cf. quos locos attulit Tennemann, *Geschichte* &c. IV. 36—37 69. sqq.

Sufficiant haec ad sententiam ferendam, aliquid veri certique inesse legi morali, quin etiam nulli mentis facultati talem omnibus acceptam, re gesta semper probatam, existentis cujusdam fidem inhaerere: Dei vero ideam ab ea suppeditatam neutiquam hanc esse, quam aeterno desiderio genus humanum quaereret. Alios ejusdem formulae, paullulum mutatae, auctores rec. Ammon, Sum. th. §. 36. quibus adjiciendus est Raym. de Sabunde, qui Kantii jam postulatum totum postulavit, e. g. Theol. nat. tit. 82 — 86. Augustini autem in partes iverunt venerabiles illi mystici, Gerson, (cujus synderesis accuratius examinanda esset), de Kempis, Tauler etc.

4) Variarum et quasi multiformes mysticorum voces nos circumstrepunt, quorum tamen, quum ipsi divini hujus sensus modum diligentius definire non curaverint, nihil tradere possemus, nisi nomina, quae nulli usui sunt disciplinae. Philosophorum autem, qui acute de hoc sensu scripsere, cohors intra tria capita referenda esse videtur, quorum principem quemque paucis signare placet.

a) Jacobi sensum rerum divinarum innatum (Werke, II. p. 61—62. III. praef. 20.), cui interdum etiam desiderii notionem addit (III. p. 35.), constanter professus est, ejusdemque monstrandi munus Philosophiae tradidit (III. p. 243. IV. p. 159. 232. ac praef. p. 17. 21. 52.). Quod hunc sensum postero tempore cum ratione confudit (cf. §. 4. N. 3.), strategema haberemus, nisi obsesset nota viri probitas, aliamque causam suppeditaret incuria satis reprehensa facultatum animi et perturbatio, qua e. g. Schellingii conspectum intellectualem ipsi tam invisum, adoptare videtur (II. p. 74.): „Dieses Organ, ein geistiges Auge für geistige Gegenstände, ist — im Grunde allgemein — Vernunft genannt worden.“ Solus autem sensus nec cogitatione neque intellectu utitur, disciplinam neque ad instituendam, ab errore cavendam, neque ad fanaticos homines depellendos valet. Religionem, nisi aliud ei fundamentum substrui licet, totam mysticis poetisque tradi fas esset, quod nunquam sine magno illius periculo detrimentoque factum est. Attamen Jacobi, quamvis ad vatum morem minus clara et circumscripta divino impetu ediderit, familiaribus certe sibi ipse magnus rerum divinarum vates existit, ac di-

vinata, sua oracula nunc ei profecto evenerant, quippe quem *fides sua minime fefellerit*.

b) De Wette, ut doctrinae summam, e Friesio pendentem, attingamus, omnem pietatem in hoc *sensu* posuit, qui Deum in universi pulchritudine apparentem *divinaret*, ita sc. ut pulchritudo non ad solam rerum naturam, sed ad totam libertatis ac necessitatis vitam pertineat, ratio autem, cautum modo ab errore, accedere jubeatur. (Cf. *Dogmatik* 1c. ed. 2. I. §. 23—33.) Quis negarit pietatem verae pulchritudinis contemplatione maxime nutriri, et ipsam sub ejus forma plerumque apparere? An omnis omnino ea contineatur, — etiamsi pulchritudinis imperium in virtutis provinciam, quae modo, quatenus in vitam prodit, (quod ad formam externam) ei adscripta est, transferri sinamus, — nos certe aliquid dubitare decet, quod graecum hominem dedecuisset.

c) Cuius sensus denique modum Schleiermacher ita constituit, ut hominis e Numine *absolute pendentis* intimum sensum esse vellet. Illud etiam, quod toti huic ordini vitio dedimus, elusisse videtur, eo quod non modo sententias accuratas, immo interdum ecclesiasticas ex illo *sensu* elicuit. Vereor tamen, ne se ipsum fefellerit, *hoc sensu*, quod ad notionem semper, quod ad verbum sexcenties, cum intima sui *conscientia* permutato, ita ut e conscientia scientiam, quam sensus neutiquam praestiterit, facile explicaret. Obnoxiae autem hujusce necessitudinis („*absolute Abhängigkeitsgefühl*“) principium, nullo rubore non suffusus dico pro mea magni piique viri verecundia, omnem pietatem delere videtur, neque unquam in hominem animantem incidere potest, cujus vitam, quae vicissitudine recipiendi et efficiendi alterna existat, statim exstingeret, sicut ipse concessit (*D. christl. Glaube* 1c. I. p. 160): „*Kein leidender Zustand kann gedacht werden ohne Reaction*,“ sed *vicissim agere*, qui *absolute patitur*, quomodo potest? Cf. I. p. 35. *Daß das fromme Gefühl immer ein reines Gefühl der Abhängigkeit ist, und nie ein Verhältniß der Wechselwirkung bezeichnen kann, dies wird vorausgenommen als ein nicht abzuläugnendes.*“ Omne enim vero hujusmodi singulare arbitrium impietatem habet, altera rerum per Christum origine abrogandam, cf.

I. p. 86—88, 168. etc. Omnis autem pietas objecto alieno, arctissimis tamen vinculis mecum conjuncto, liberum officium praestat, cui vero adscriptus sum, ita ut memetipsum sentire nequeam, nisi ab eo *absolute* pendentem, vel quocum unus sum, non ad voluntatis tenorem, immo ad substantiam, in hunc non pietas, sed ille tantum magnanimorum virorum sensus oriri potest, qui desperationi spei, fato libertatis speciem obducatur, quocum Spinoza: „non sine gaudio, inquit, momentum exspecto, quo defuturus sum, ut desinam in Numine.“ Cf. *Monologen*, ed. 3. p. 118. Ille sensus, qui libertatem laudibus effert, quae libertas sit summa, quippe quae Numinis voluntatem ut suam ac propriam receperit, in ea totius universi potentiam et victoriam; qui sensus in eo tantum fallitur, quod *hanc voluntatem* neutiquam *sua voluntate* recepit. At quia vera libertas et ingenua pietas huic sententiae, pietatem libertatemque destruenti, inhaeret: admiramur sanctum rationis errorem, in quem homunculi nunquam incident, ex quo sapientes fide tantum servari possunt, cf. Jacobi, *Werke*, IV. 1. p. 223.

5) In hunc ordipem, quem succenturiatum adjecisse confiteor, ii, quibus Jacobi jam proximus est, referendi videntur, qui de Dei innata idea, et conscientiae necessaria, nil accuratius de animi facultate definientes, verba fecerunt. E. g. Arnobius adv. gent. l. 32. „Ita est periculosum argumentis aggredi, Deum principem comprobare, quam ratione, hujusmodi esse illum velle cognoscere. — Quisquamne est hominum, qui non cum illius principis notione diem primam nativitatis intravit?“ Cf. Lichtenberg, *Vermisch. Sch.* II. p. 85. Malebranche, de la recherche de la verité, etc. Paris, 700. I. p. 14. II. p. 91. III. p. 2. 7. („Une vue immédiate et directe“). Clodius, vom Gott in der Natur 10. 818—20. etc. Antiquos Philosophos fere omnes, nec non Patres eccl. (cf. e. g. Clem. A. adm. ad gent. p. 63. b. Orig. c. Cels. ed. Lugd. 536. VI. p. 116, 17. de Princ. I. p. 158.) in hanc tribum adscribere placet. Fieri enim non potuit, priusquam animi facultates accuratius circumscriptae essent, ut fides certae facultati assignaretur.

6) Fries, etsi rerum naturae cognitionem *scientiam* vocat (*Neue Kritik d. W.* II. p. 82.), nobiscum tamen omnem scientiam

in demonstrationem et deductionem, in fidem igitur (cf. §. 8. N. 4.) revocavit. Rerum divinarum, quae rerum naturae substructae sint, persuasionem proprie *fidem* appellat (II. p. 195. sqq.) in agendo tantum perspicuam (II. p. 243.), cui, quum „abstractione“ tantum secundum innatam rationi legem (unitatis absolutae formalem), quod ad rerum cognitionem nata sit (II. p. 256. sqq. 291. sqq. III. p. 9. sq.), vitam materiamque *sensus* modo suggerat (II. p. 267. 274.), cujus perceptionis modum *divinationem* auctor nominans, ingenue profitetur, nihil clari (II. p. 323. III. p. 227.) ei inesse; omnibus tamen his tribus persuasionis generibus eandem veritatis evidentiam concedit (II. p. 83.). Cui siquidem disciplinae Philosophi vitium dicere possunt, sibi non satis constitisse, quippe quae fidei semel acceptae locum sufficientem minus dederit in rerum cognitione, sed ad Kantii morem obsoletum rerum modo specula inania vitaeque expertia (II. p. 188. I. p. 13. sqq.) praeberet, — nimis tamen a Theologis, quasi omnia Numinis vestigia e rerum natura delevisset, reprehensa esse videtur, ea enim tantum lege rerum naturam rationi ac scientiae interfecit, ut sensui (sc. divinationis) artique in vitam revocaret (II. p. 314. III. p. 226. sqq. 253 sqq.).

Jacobii vestigia persecutus est, ejusque schedas sibyllinas in totius formam redigendi periculum fecit Weiss (in libro *von dem lebendigen Gott* 2c. 812.), qui *rationi* munus dedit hominis ad Deum, ut ad summam rationem (p. 132.) ducendi (p. 117. 147.), non contemplatione quadam, sed sola *fide* (p. 100.). Rationem vero non singularem animi facultatem habuit (p. 94.), sed summae libertatis modo formam, qua *singulae* animi facultates, *intellectus*, *sensus* ac *voluntas*, uterentur, ut suo quaeque modo divinae existentiae certiores nos faceret (p. 95. 106. 114.). Quamvis in hoc libro veritatis semina latere, et auctorem praecipue libertate omnibus mentis facultatibus concessa, multum profecisse, negari nequeat, haud tamen scio, an in hac virium separatione Deum quaerens Philosophiae palmam tulerit, eaque, quae singulis facultatum studiis (N. 2—4.) objecimus, satis effugerit.

7) Nominibus commentisque missis, quorum multi Theologi rationem reddiderint, causa tantum peroranda est, cur eos, qui supranaturalismum profiteantur, in has fidei naturalis tabu-

las referamus. Divisionis enim fundamentum, quo ipsi illud nomen usurpant, nec nostrum est, nec nobis agnoscitur. (Cf. §. 5. N. 1.) Doctrinam videlicet, quae ex causa ad rerum naturam neutiquam pertinente processerit, prae se ferunt. Quum vero rerum naturam earum complexum habeamus, quae a Deo ortum ducant, neque temporis circumscriptio ad Deum ullo pacto referri possit, jam nescio, quo jure, quod hodie nobis evenerit, alia lege a Deo effectum esse, judicemus, ac quod ante saecula creatum sit. Sed ut simulemus hanc divisionem sponte quaesitam, ut dissimulemus providentiam divinam, quoque temporis momento, quum ad liberorum animalium gubernationem aeternae et immobiles materiae leges vix sufficerent, talia supranaturalia edentem, — quis rerum naturae terminos pepigit vel visitavit, ut constitueret, quid eos transgrediatur, quid minus? Inde qui affirmant talem institutionem supranaturalem et qui negant, plus sibi arrogasse videntur, quam deceat modestiam humanam. In eandem nostram sententiam antiqui discesserunt, quibus ἐνθουσιασμός et inspirationis notio usitatissima erat, (exempla att. Tittmann in lib. cit. p. 329—38.) nunquam tamen iis, quibus rerum natura nondum omnem divinitatis animam exuisset, nostrum scholarum discrimen in mentem venit. Hoc igitur antiquato, aliam divisionem ex indole humana rogamus, (cf. §. 5. N. 2.) quam etsi Theologi haud prorsus neglexerint, parum tamen triverunt. Ac nostra quidem supranaturalismi notio minus patet, quam illorum, quod enim ad hanc supranaturale habuerimus, illi etiam, quod illi, nos minime. Maximum autem hoc intercedit, quod ipse animus, quippe qui, quid ex ipso natum sit, vel nasci possit, satis sciat, certissimo ipsius testimonio discernere potest, quid supranaturale sit, nec ne. Exempla quaedam afferre licet de supranaturalismi sententiis, quae nostro naturalismo arrideant. Buddeus (Disp. d. Fid. nat. in Misc. S. II. p. 113. sqq.) nos absque viribus supranaturalibus ad res divinas adspirare non posse, contendit. Certe sicut Empedocles jam dixit (Arist. d. anima, I. c. 2. Item Plotin. περ. τ. καλ. ed. Creuz. p. 60. et 66. Porphy. de Occas. p. 290. Cf. Joh. VIII, 47.) simile simili tantum cognosci, etiam nos rerum divinarum incuriosi esse-

mus, nisi quid divini nobismet ipsis inhaereret, hoc autem supranaturale quidem i. e. multo elatius, quam rerum externarum naturam, nostram tamen ac propriam naturam censemus. Deinde neque eorum studiis obsumus, quibus prima generis humani institutio, sicut inter majores ferebatur, per doctores divinos curata esse videtur, quorum ipsa vestigia inter gentium turbas indagare Herder conatus est, cujus in partes Eschenmayer etiamque Schelling venerunt. Quam sententiam puerorum jam institutio, quorum animus alieno animo institui suique conscius fieri solet, verisimillimam reddit, sed, accurato etsi indolis nostrae examine, cui an occasio data sit, dubito, evinci posset talis institutio, nisi quaedam suppeditasset, quorum germina humanae naturae defuissent, non magis supranaturalem appellarem quam puerorum disciplinam. Nec denique quibusdam saeculis exoptatissimam fuisse institutionem divinam negamus, neque abesse in rerum gestarum monumentis specimina quaedam sapientium, qui inexplicabili modo eruditi aequalibus antecellerent, ac providentia divina mire adjuti novum rerum ordinem ordirentur, ita ut jure meritoque deorum internuntii existimati sint. Sed animadvertentes humani ingenii legem libertatemque infinitam, cujus specimina nunquam explicari possint, illos sapientes, qui sanctissimum cum ipsa providentia divina foedus icissent, naturalibus humanisque viribus tanta effecisse, negare non ausi sumus. Omnia igitur ad nostram divisionem nos redigunt, cujus ad legem siquidem supranaturalismi familiares recensebimus, ejus expertes apparebunt, qui, quod *extra* rationem invenerint, *supra* eam haberent, nec non qui regulam fidei, supranaturali quidem via patefactam, ad supremum tamen rationis judicium revocare non dubitarent. Alii autem, qui nova et inaudita proferunt, ab omni rationis judicio abhorrentia, qui novam fidei supranaturalis facultatem excogitaverunt, ii certe, etsi eorum commenta quibusdam veris contexta, vel coeli terraeque miraculis, quorum nullum valet contra animi ipsius testimonium (Deut. XIII, 2. Gal. I, 8. 2 Thess. II, 9.), confirmata esse viderentur, fabularum tamen poëtae et nugatores ex his eorum tabulis, qui veritatem captaverint, prorsus movendi sunt. Ipsa enim veritate, quatenus humanae menti probari potest, disjecta,

quis jam reliquus est, qui jus dicere possit inter haec, quae eandem sibi supremam auctoritatem postulant, — Zendaves-tam, Neoplatonicorum visiones, Coranum et ipsam Scripturam S.? — Num tertio cuidam generi locum concedamus, ex altero libro apparebit.

§. 12.

Quid vero nobis videatur, quum in medium prolaturi simus, argumentationi ulli nos studere non posse, in promptu est. Res igitur quasdam, de quibus inter plerosque convenit, non eo consilio repetimus, ut rationem iis concludamus, immo ut, quid velimus, quia verbum proprium lingua non suppeditat, innuamus, atque ad ea, quae intimo fiunt in pectore, nobiscum animadvertenda, animum adtendamus. Tres quidem animi facultates praesto sunt, quarum primae cognoscendi evidentia, alteri vis producendi, tertiae inter utramque priorem fluctuanti, cum adspiciendi ad legem singularem formandique potestate, intima totius animi permotio inest; omnibus vero eadem rei objectae persuasio (cf. §. 11). Quae res objecta, quum quaeque facultas libertate etiam gaudeat (cf. §. 10), non quidquam est, quod habeamus, vel unquam fore, ut totum comparetur, speremus. Tribus unde rebus permoti objectis fidem habemus, quae studio aeterno petitae, nunquam prorsus accipiendae, maximae apparent vulgari aestimationi. Sicut autem facultates ipsae, quod ad summum ipsarum munus, alia aliam in ipsa vita concidit, fieri non potest, quin earum res objectae sibi invicem repugnent ¹). Atqui quo jure facultates nostras appellaremus personas, eodem illas res objectas, quia idearum vera specimina (Ideale) exhibent, deos existimaremus ²). Sed singulis his facultatibus substantia una et simplex substrata est, qua sui conscientia

in omnibus sese exhibendi modis eadem efficitur. Quae substantia etsi separata tantum atque scissa sub illarum quaedam formula in ipsam vitam transcendere potest, in se ipsa tamen una, quatenus non spectat ad vitam vulgarem (empiricam), unum quoque effectum habeat necesse est. Hoc effectum, sicut substantia, facultates, ita earum specimina continet, neutiquam tamen, quippe quod iis prius exstiterit, iis compositum est ³⁾, neque in iis quasi partibus totum continetur; utitur enim prae iis, sicut substantia prae facultatibus, vita personae. *Hoc effectum*, quo nihil majus esse potest in animo humano, nimirum *Deum* vocamus. Deus autem non ita animi humani est effectum, ut ipsum efficere-mus, immo ejus ideam fidemque modo. Secundum libertatem enim infinitam (vid. supra) rei objectae fidem habemus, quam efficere vel consequi nunquam possumus ⁴⁾. Hicce vero modus Deum animadvertendi ⁵⁾ intuitus intellectualis ⁶⁾ haberi nequit, fit enim neque intuendo, neque cognoscendo, nec sentiendo, neque agendo, sed aliquo X, quod scientiam, sensum et voluntatem amplectitur, ipsis tamen amplius majusque est, cujus intimam persuasionem, siquidem singularum facultatum persuasionem fidem vocavimus, *fidem* ⁷⁾ quoque *sensu eminenti* appellare licet.

- 1) Apparet, quomodo tot Philosophi uni tantum facultati omnem fidem habentes, a scopo quidem aliquid aberrarent, aliquid tamen recti tenentes, id sibi non male probarent, dum eodem jure alii aliud laudibus ad coelum efferrent. Nec minus liquet ex animi facultatum indole, quarum quaeque sibi ipsi indulgens summam imperii ambiat, quomodo Philosophus, qui altiore speculam non adscendisset, ei facultati, quae ipsi prae ceteris excelluerit, fasces submitteret. Quod qui animadvertisset e. g. Weiss, ne quid relinqueret, omnes aequo jure facultates advocavit, at idolum multiplicabile et compositum ita quidem extruxit, minime Deum unum vivumque, cujus

idea e variis, ne absolutis quidem viribus componi nequeat. Memoria dignum est, quod Goerres de Dei idea disputat, e Schellingii, Fichtii et Jacobii laribus esse componendam (*Glauben u. Wissen*, 8 5. p. 130.). Statim vero acerrimum ejus ingenium in altius vela dat, ac superiorem Deum quaerens, miro quo solet et mystico modo, illum vocat Deum creatum, super quem evehendum sit unione quadam omnis conscientiae experti ad summum Numen (p. 140 sqq.). Quibus in deviis quam maturuit veritatis fructus! Jamjam in substantia sicut facultatum contentio quiescit, ita in ejus fide varia idearum fides, et sicut absque substantia facultates evanescant, ita coram Deo idearum imagines evanescunt, vel ut accuratius dicam, unam et veram existentiam in eo accipiunt.

2) Qui tamen existimaverunt, dederunt id magis innatae et ab ipsis desertae sapientiae, quam disciplinae suae tenorem servassent. Propterea et in hoc admiror Spinozae acumen philosophicum, qui Dei personam negat, et Schellingii, qui non esse eam, sed futuram esse contendit. Certo enim certius ex eorum praemissis fieri non potest, ut Numinis persona demonstretur.

3) Ad nos igitur neutiquam pertinent Schleiermacheri interrogata (lib. cit. I. p. 27): quomodo sensus, scientia ac voluntas (quam p. 29. cum ipsa re gesta perperam confundit), misceri debeant, et quas ad partes, ut pietas redundet. Nos nihil miscemus, ille, separatione posita, ex antiqua sensus nocte scientiam et voluntatem pari jussit; nos ne verbum quidem diceremus de sciendo etc., nisi vitae perturbatio librorumque moles veris animi luminibus offecissent, ipsiusque mentis nostrae nos immemores reddidissent, cujus ad unam substantiam provocamus, ex qua omnia nata sunt, quia omnia continet, princeps Numinis oraculum.

4) Siquidem ideas teneret, non aeterno libertatis studio compararet, homo nimirum, qui nihil melius agnosceret, quam se ipsum, sibi esset Deus.

5) Simplicissimum verbum elegi, quod, quid velim, minime quidem notat, omnium tamen minimum falsi.

6) Schelling nimirum omnesque intuitus intellectualis patroni, quam parum vulgares animi facultates ideae divinae sufficerent, sentientes, aliquid majus petivere, (idem sane sibi vult

„tertium cognitionis genus“ seu „scientia intuitiva,“ cuius Spinoza causam dixit Eth. P. II. Prop. XL. Schol. 2. cf. p. 287.) in hoc tamen deliquisse mihi videntur, quod in solo intellectu id ponerent, non in totius animi summa potentia, qua nos *absolutum* accepisse putamus, (id sc. quod omnia disjuncta conjunxit, neutiquam ita, ut notis contrariis ea exuerit, sicut fit in notionibus ac generibus comprehendendis, immo ut majus quidquam repertum sit, quod omnia contineat, omnibus non contineatur,) quatenus homini accipi potest. Quatenus homini — dico, ac propterea scholae recenti negare placebit, absoluti ideam mihi intellectam esse. Hoc enim maximum mihi cum ea intercedit, quod illa absoluti ob ideam (absolutam) hominem in Deum confundat necesse est, equidem libertatis adtributo, *quale* disciplinae hujus e tota indole emanavit, necessitudinem agnovi, qua Deus aeternum homine tam elatior sit, quam terra coelum. Illud autem scientiae absolutum, quod in sua provincia colentes, ut universi absolutum, tum parum, tum nimium amplecti censemus, quam minus toti homini satisfecerit, qui inter novae Philosophorum familiae principes excelluerit, jam dudum agnovit Eschenmayer (D. Phil. im Uebergange z. Nichtphil. 803. Gespr. über d. Heilige 10. 805.), etsi quid alio itinere (sc. supranaturalismi), — ipsius tamen absoluti idea neutiquam missa, quod istos fugit, qui ejus, quia Philosophum se gerit ac fidem profitetur, cum Jacobio Friesioque societatem componere solent, — ex hoc absoluti hiatu feliciter emersit.

- 7) Etiam hanc fidem princeps definitio §. 7. complectitur. Unum discrimen in facultatibus inest, quae „*subjectivam illam necessitatem*“ efficiunt. Hancce vero, quia summa animi potentia, corde quasi animi, efficitur, prae ceteris fidem appellavimus.

§. 13.

Quamquam haec Numinis existentia animo tam certa est, quam ipse sibi ¹⁾, in ea enim vivit propriam et optimam vitam suam, et, quum omnis beatitudo vitae expedito et usu et successu ²⁾ exsistat, in ea continetur omnis sua beatitas: attamen hanc etiam, quippe quam fides suggesse-

rit, ad totum disciplinae nostrae ingenium *subjectivam* ³⁾ modo *veritatem* nobis haberi profitemur, qua divinam minime ipsam naturam cognoscimus, sed talem modo, qualem ipsa se cognoscendam nobis praebuit, i. e. secundum animi formas ⁴⁾. Propterea qui verba faciunt de fide, postquam diem obierimus, in adspectum transitura, siquidem id sibi volunt, fieri posse, ut, praestantiori induta animi forma, ampliorem Dei ideam nanciscamur, in eorum sententiam discedimus; sin *certiorem* divinae existentiae persuasionem eventuram esse opinantur, eorum fidem, quot laudibus efferant, nondum *certissimam* ac perfectam esse contendimus ⁵⁾. *In mortali jam pectore beatitudo, aeternitas Diique omnes!* (Joh. V, 24, 25. VI, 47. 1 Cor. III, 16.) Sed sicut Apostolus dixit: „Βλέπομεν ἄρτι δι' ἐσόπτρου ἐν αἰνίγματι,“ non quo fides veritate ac firmitate careret, sed quia sensuum imagines ipsiusque intellectus formulae luminibus nostris officiunt, ita ut fides, quae, servata e vitae terrestri separatione sensuumque illecebris, intimi uniusque animi conscia permaneat, Deumque verum vivumque adoret, et contra omnia, quae sensus intellectusque suadeant, contra omnia, quae ipsi in rebus gestis experti simus, omnia Numini committat ⁶⁾, haec certe fides, non meritum quoddam, cuius inter liberas infinitasque naturas occasio dari nequit, at virtus, virtutumque maxima jure meritoque habeatur. ⁷⁾. Fidem igitur in *libertatem* vindicavi, quam animi *necessitate* effici contenderim! Quidni? *Libertas* ipsa homini est *necessaria*, cuius *usum* quidem abrogare potest quoque temporis momento (§. 10.), non *potestatem*, non *conscientiam* non *officium*. Inde suas quisque ideas earumque fidem spernat licet, quin libero tantum arbitrio, non sine sensuum pugnis, indui eas et comparari oportet. Nemo tamen hu-

jus officii ut proprii muneris naturaeque suae conscientiam mittere, humanitatem nullus homo exuere potest. Itaque fides necessaria apparet et naturalis verae liberaeque indoli nostrae, libertate tamen acquirenda sicut ipsa haec natura, cujus quodammodo ipse sibi quisque exstitit auctor. Jam vides, qui acciderit, ut inter omnes gentes ⁸⁾ Dei idea versaretur, quia homines erant, velata tamen sensuum imaginibus umbrisque, vel ad unam modo trium animi facultatum ideam evecta ⁹⁾, nec non inter omnes invenirentur, qui Numinis existentiam negarent ¹⁰⁾, quia agnoscenda est non ineluctabili sensuum instinctui, sed libertati, quae ipsa sensibus molesta, intellectui, qui semper atheon se gessit, demonstrari nunquam potest. Atqui reliquum est, ut confiteamur, fidei hanc deductionem, (ne argumentationem accipiatis, oro rogoque,) provocantem ad intimam conscientiam, ad absconditum oculis mortalibus actum, mysticorum plenam esse, nec sum, qui homines mysticos saepe sicut poetas veritatem nescios tenuisse negarem, neque iis probari vellem, qui sacrosanctis animi mysteriis initiari vetuerint, — attamen divina haec fides („*θεῖόν τι*,” Clem. Str. p. 372.), quippe quae ex hoc profundo emergerit, ex quo omnis scientia manavit, sicut omnem sensus permotionem, omnem voluntatis contentionem, ita etiam omnem scientiae evidentiam continet ¹¹⁾, et aliquid majus, quam haec omnia ¹²⁾.

1) Quod leviter de diis dixerit Voltaire: „S'ils n'existaient pas, il faudrait les inventer,” gravissimo sensu non indiget, quem Herder innuit (Gott 1c. 800. p. 194.): „Im Begriffe der Vernunft ist die Demonstration Gottes gegeben, ohne den Begriff Gottes ist keine Vernunft.” Leibnitz, Opp. I. p. 438. „Immediate nobis conscii sumus substantiae atque spiritus, dum nosmet ipsos agnoscimus; et idea

Dei in nostra continetur.“ Nimirum vita quaeque vivendo tantum i. e. agendo vitae conscia fieri potest. Siquidem animi, quod ad summam potentiam et unitatem, una res gesta est Dei idea fidesque, hac emortua, inter umbras certe et somnia, fragibilitatem mortemque in gremio fovens, vita semianimis vacillat fluctuatque. Ne quis objiciat, vitam esse solam ipsius conscientiam, est profecto sui conscientia, quod isti obliti sunt mystici homines, qui de unione cum Deo (permixtibili) absque conscientia somniaverint, — at animus sui tantum conscius fieri potest ut talis, qui aeterna petat, ut talis, cui quodcunque flocci aestimetur, quod non divinum sit, ipse tamen nec Deus est, neque erit, ad Deum igitur spectat, ad Deum omnia refert, Deum diligit, sicut Jacobi: „Ich bin nicht und mag nicht seyn, wenn Er nicht ist, — ich selbst kann wahrlich mein höchstes Wesen nicht seyn!“ Quod igitur Schleiermacher persuadet, communem pietatis modum exhibet, sed in hac Dei conscientia non quidquam patimur, immo *libertatis summa est conscientia ac res gesta*, humanitatis finis ac perfectio. „Deo parere libertas est,“ dicit Spinoza (cf. Opp. II. p. 293. Pr. XXXVI, Sch. „Salus nostra, seu beatitudo, seu libertas consistit in constanti et aeterno erga Deum amore“.) magno se ipse animo fallens, — *Deum credere, summa libertas.*

2) Quia pulchritudinis prae ceteris adspectus similem omnium virium permotionem et expeditum vitae cursum efficit, qui gradum summum nactus pietati nimirum iungitur, inde factum esse videtur, ut omnem huic sensui pietatem traderent. Eandem vero liberae divinaeque vitae conscientiam quodcunque praebet magni rebus in gestis gerendisve; quid? quod ipsa veritatis inventio. Unde Spinoza et Fichte in hac cognoscenda omnem felicitatem posuerunt. Omnes hae idearum functiones peregrinationes sunt religiosae ad summi Dei sanctuarium in medio animo inauguratum. Ex quo altiore loco, cujus illi viri occasionem fecerunt, iis omnibus aequum jus dicere licet.

3) Quam certa tamen, et ita illustretur: In voluntate ejusque re gesta omnibus agnita inest rerum existentium persuasio. Quod autem de parte, idem valet de toto. Ergo quum voluntas ipsa ex animi substantia proficiscatur, ei profecto non

minus certa existentiae divinae persuasio inhaerere debet. Non *existentiam* Dei, sed nostram modo ejus *fidem* probatam esse, patet,

4) Simulac homo qui nullam prorsus vitam, nisi cujus ipse particeps sit, percipere et intelligere queat, inquirendo ipsius ad Numinis substantiam adspirare ausus est, quam horrenda fingeret atque hallucinaretur, omnium temporum Gnosticismus, recentis etiam scholae, plus satis indicavit. Cui auctoritatem, ab ipsa magni factam, opponere licet: Sapiens Spinoza *infinita* Dei attributa, ad suam perfectae substantiae regulam, professus est, *duo* tantum, generi humano cognita, exposuit, cf. Eth. P. I. p. 35. et Prop. X. Schol. praec. Epist. LX. in T. I. ed. Paul. p. 659. Item Newton, Ph. nat. p. 483. „Intimas substantias nullo sensu, nulla actione reflexa cognoscimus, et multo minus habemus ideam substantiae Dei.“ Viri modestia, quem singulari Dei familiaritate gloriatum esse ferunt, addere videtur, Bernardi Clarev. Opp. ed. Bas. 566. p. 1049. „Quid ergo est Deus? Quod ad universum spectat, finis. Quod ad electionem, salus. *Quod ad se, ipse novit.*“ Cf. 1 Cor. II, 11. Homo certe, qui se ipsum intellexisset, ne quaereret quidem Dei substantiam naturamque, sed illud modo, quis ipsi Deus esset, quomodo ipse ad eum, ex quo et in quo omnia vivunt, pertineret. — Quod nunc disciplinae modestae ac sobriae vindicavimus, quam gravissimum sit saluti nostrae, in altero libro apparebit.

5) In priorem certe sententiam, qui id innuunt Scripturae S. loci cedunt. Ita 2 Cor. V, 7, etsi minus ad praeteritam Domini in terris familiaritatem pertineret, de quadam fidei ambiguitate intelligi, ἀρρητὸν et ἀρρητέον vetant. Item tritus, de Deo adspiciendo „καὶ θεὸς ἐστὶ“ locus Johanneus. Haud secus sententiam Paulinam, 1 Cor. XIII, 12, quae ad Moysis familiaritatem (Exod. XXXIII, 11.) respicere videtur, de cordis spiritusque oculis, ubi proprie de visione futura agit in lib. XXII. c. 29. Civ. D., recte interpretatus est Augustinus; etsi hujus Patris in doctrina, quam de fide professus est notionem, non mirarer, si quid lateret de certiori sensuum ac scientiae cognitione, ita ut non obsim, si quis in deteriorem partem vertere velit, quod ille dixit in tract. 75. ad Joh. „Tunc erit, ut pos-

simus videre, quod credimus, nam nunc est in nobis et nos in illo, sed hoc *nunc credimus, tunc etiam cognoscemus.*“

- 6) Talis e. g. fides, quae, postquam humano intellectui ne scintilla quidem spei relictæ fuit, omnibus perditis, eversis, desperatis, non de vita solum, de magno etiam opere: „*τετέλεσται!*“ dixit, germenque regni, quod mundum victurum erat, minus adhuc, quam granum sinapis, providentiae divinae fidenter tradidit. Quæ eadem fides, in alius formulam, quam Paulus maxime descripsit, perperam confusa, in cap. XI. epist. ad Hebr. et a Philone e. g. Π. νόμ. ἱερ. Ἀλλ. ed Francof. 691. p. 103. pulcherrime celebrata est, cf. Rom. VIII, 28. Luc. XII, 32. XXII, 42. Quæ fiducia nimirum e Numinis fide existat necesse est, cf. §. 9. N. 2., in quo enim nostrum infinitorum desiderium studiumque eventum habere credimus, ei certe virtutis committimus victoriam. Omnium hæc fuit magnorum hominum fides, hæc victoria, quæ mundum semper vicit, cf. Joh. XVI, 33. 1 Joh. V, 4. Bern. Clar. p. 1349.
- 7) Non solum, quia virtus in legis moralis fide tantum stabilita est, (cf. §. 11. N. 3. et Rom. XIV, 23, honestum enim, quodcunque e certa recti conscientia et boni persuasionē proficiscitur, etsi hæc *πίστις* de toto etiam animo Religioni christ. accommodato accipi potest,) sed potius quia ipsa hæc fides libertatis nostræ, supra rerum naturam elatæ, specimen præstantissimum fructumque præbet. Haud longe abiens fidem virtutum reginam Philo, maximam virtutum matrem Clemens, bonæ voluntatis justæque actionis genitricem Ambrosius, omnium virtutum appellavit fundamentum Bernardus, cuius idyllium adjicere liceat (p. 1244): „Syncera radix sanctæ fidei in terra humani cordis plantatur, cui inseritur ramusculus ille sanctæ arboris i. e. timor domini, qui dicitur initium sapientiæ. Cum hoc incipit, et cum isto adscendit usque ad plenitudinem luminis. Cumque fides plena adulta fuerit, velut quaedam magna arbor diversa in se habens poma, ex quibus reficitur anima plena Deo: tunc adhaeret ei timor ille castus et sanctus æternæ charitatis, qui permanet in saeculum saeculi.“
- 8) Miserrimi! quibus expectandum fuisset, dum docti viri nostrates invicta rationum serie certiores eos Numinis face-

rent, de quo dubitare nefas habuerunt. At eorum fidem corrigere possumus, non argumentis, sed ipsorum indole et humanitate excolenda. Cf. Critif d. R. B. p. 632. „Sorget ihr nicht dafür, daß ihr vorher wenigstens auf halbem Wege gute Menschen habet, so werdet ihr auch niemals aus ihnen aufrichtig glaubige Menschen machen.“ Et supra: „Niemand wird sich rühmen können, er wisse daß ein Gott sey; denn wenn er das weiß, so ist er grade der Mann, den ich längst gesucht habe. Alles Wissen kann man mittheilen &c. Audirem certe, quomodo argumentorum patroni explicarent, qui factum sit, ut inter eos homines, qui, quid argumentum sit, vix intelligerent, deorum fides communis esset et firmissima, in homines vero multo prudentiores lautioresque, non improbos forte ac teterrimos, ut vulgo ferunt, (qualis vir Spinoza!) sed qui omnem veritatem argumentorum conclusionibus evincendam haberent, ut in tales dico dubium, quin negatio incideret?

g) Judaei e. g. Jovam ad boni ideam maxime vindicem et judicem coluere. Graecorum dii ad pulchri praecipue ideam ficti erant, unde solennis Olympi frequentia, pulchritudo enim variis et circumscriptis formis magis gaudet, quam Numine omnibus numeris absoluto, divinitatem enim ipsa exhibet sub formis sensuum et imaginibus. Tertium primariae cognitionis modum multae Philosophorum scholae secutae sunt, neque ei alienum reperitur impium delabentis imperii Romani aevum, quum augur auguri obvius risum vix teneret. De sensuum vero simulacris omnium gentium idola satis exemplorum praebent. Ut homines sic dii, ita ut quaeque rerum divinarum ratio cuidam ingenii culturaeque gradui aliquam veritatem habeat. Absoluta autem veritate ea Religionis formula utitur, quae sincero integroque ex ingenio nata ipsi humanitati prorsus explicitae et excultissimae satisfecerit. Quodsi propterea illorum simulacra vana penitus idola aestimare vix aequum esset, implicitas potius adumbrationes colendique summi Numinis primitias pueriles, jam multo minus eorum deos, qui adspirarent sane ad ideas divinas; etsi solummodo enim aliquantum animi nostri ad pietatem referre nobis videmur, ea certe lege nati sumus, ut nos totos ad fi-

dem, et quaecunque maxima atque optima videantur, ad Deum O. M. conferamus.

- 10) At sicut libertatem negare quidem et reprimere potes, semper tamen permanebit, quotidie redibit: ita athei proelium committunt sempiternum, cuius palmam intellectus ferre solet, divinus autem in nobis spiritus seditionem ac tyrannicidium movens, legitimum regnum affectare nunquam desinet.
- 11) Quodsi uni alterive mentis facultati Religio adscripta esset, quam ratione privilegii causa dici possit, quo summam sibi in homine potestatem postulat? Quid impediret, quominus tertia eandem sibi auctoritatem facultas adscisceret? Ratio enim neque in sensus patrocinium se dedit, nec sensus in rationis etc., Religio autem, ni summam imperii petierit saltem, de se ipsa jam desperavit. Quod quidem probasse nobis videmur, quo ingenuam triplicemque coronam optimo jure Religio adepta sit, quam scientia, ars virtusque, pia filiae salutantes circumstant, eique ministrant. Atqui hanc quaestionem, quae, a Kantio in medium prolata, tot rumores excitavit, utrum lex moralis e pietate, an pietas e lege morali repetenda sit, facillime sustinemus. In hoc certe cum Kantio sentimus, quod virtute magistra hominem ad pietatem institui jubet. Partis enim facilius conscii evadamus, quam totius, inferioris quam superioris; qui ideam non agnoverit, quomodo, quae super idea, substantiam? Qui bonum non credit, quod videre, facere possit, quomodo summum bonum? (Joh. III, 12. I Joh. IV, 20.) Neque male haec sententia exstructa est contra judaicam quorundam Theologorum sordidam doctrinam de virtute, quae largi gravissimae feneratoris causa homini exercenda, et futuri gaudii syngrapha diis emenda sit. (Cf. Spinoza, Eth. P. V, p. 298. „Pietas et Religio et absolute omnia, quae ad animi fortitudinem referuntur, *opera* esse credunt, quae post mortem deponere et pretium *servitutis*, nempe pietatis et Religionis accipere sperant.“) In se autem spectata haec quaestio prorsus otiosa apparet. Lex quidem moralis pro sua parte certissima, quia absoluta est, iis etiam lata, qui ad substantiae ipsiusque Dei fidem nondum eveci sunt, sed *absque Deo non est, esse nequit*, sicut efficax brachium non sine corpore, um-

bra non sine lumine, necessario enim et absolute cohaerent; qui alterum altero negato agnosset, in agnito quidem aliquid veri tenentem, ipsum tamen dementem haberemus.

12) Nimirum quod persona ad personam animadvertit, quam nec ratio, nec voluntas etc. suppeditare possunt, quippe quae non habeant sed sola vitae radix, sola persona. Interrogari denique vix potest, num fidem divinam ex animi profundis repentes, pietatis quoque fontem monstraverimus. Deum non quaesivimus novarum rerum cupidine gestientes: in rerum enim natura satis multa certius utiliusque exploranda otio nostro relictas sunt. Neque ut explicare possemus, unde originem ipsi ducamus: quid enim vult curiosa haec quaestio liberae naturae, quae quoque temporis momento sese ipsam opusque suum gignere potest? Nec, siquidem corporis nostri universique causam principem indagantes, divinum auctorem invenerimus, quaestionis momento remotius tantum posito, non soluto, quidquam profecerimus. Neque, ut fati ipsiusque rerum naturae horribili metu *liberaremur: libertate* enim utimur, quae omni fato totoque universo major est. Nec, ut virtuti nostrae stimulum admoveremus: *impia* enim virtus, quae non *sine Deo pia* est; nec, ut praemia ei mereremur: non meretrix est virtus nostra. *Servi* ob haec omnia Deum quaerant, non *liberi*. *Patrem* nos, cujus generis sumus (Act. XVII, 27, 28.) aeterno desiderio quaesivimus, quia nos nobismet ipsis satisfacere nunquam possumus, quia ipsam divinitatem ea conscientia affectamus, nunquam fore, ut ejus participes fiamus, nisi una via, ut Deum credamus, amore nos ei jungamus, (Mtth. XXII, 37.) quia nobis infinito melior, quia Deus est. Haec non cognitio, etsi maxima cognitio, sed fides est sive pietas.

§. 14.

Atque hujus quidem fidei Numen objectum ¹⁾ haud ignoti quidquam est, immo quam nobismet ipsi, magis cognitum, in quo utriusque variae naturae discordia turbati et distracti (Rom. VII, 14—25.), ipsorum pacem et intelligentiam invenimus. Quaecunque enim plurimi aestimantur,

eorum abundantiam in Deo posuimus, atque omnium maxime, quo nos gaudemus, et solummodo gaudere possumus, personam, ejusque attributum, libertatem²). In Deo posuimus, dixi, quia posuit in nobis³). Alium vero Deum, qui talibus non uteretur, quae divina humanitati videantur, nunquam coleremus, neque ullam rerum divinarum formulam, quae alia tradidisset, divinam haberemus⁴). Intimo jam foedere inter coelum terramque icto, quum Deum *invenerimus*, in quo ζῶμεν καὶ κινῶμεθα καὶ ἐσμεν· ubicunque ejus vocem audiverimus, vel vestigia viderimus, magna cum laetitia alter ad alterum dicet: „Εὐράκαμεν τὸν κύριον!“⁵)

• Et qui secus evenire potuerit, atque ut in homine nihil majus sit, quam Dei fides, qua ipse divinus fieri; in filio exule Patris memoria, qua ipse ad patriam redire, vel efferri saltem queat! Cujus Patris patriaeque memores nos reddere, hoc sibi vult Philosophia⁶), idemque Religio. Quo de consilio quid nobis videatur, — nihil novi et inauditi proferentes, sed eorum societatem, qui de Dei innata idea locuti sunt, ea lege ineuntes, ut diligentem hujus ideae rationem daremus, et errores quosdam detegeremus, — ingenue ac fideliter exposuimus, quod ut *experiendo* examinetur, comiter rogamus.

- 1) Alienum est ab hoc de fide loco, doctrinam de Deo accuratius tradere, cujus exponendae occasio duntaxat facienda erat. Ipsius tamen doctrinae siquidem prima rudimenta posuisse videmur, id eo pacto evenit, quia effectus (causa instrumentalis) recenseri nequit, quin effectum (objectum fidei) innuatur. Quamobrem vitio si quis vertere id velit, quod e nostro fidei loco tota Religio repeti possit, tali opprobrio laetaremur, et nos sperare adderemus, ut in altero libro id, quod Religionis christ. veteres Apologiam dicere solebant, quam non sine detrimento plurimis neglectam, in

Academia nostra felicissime retinuerunt, quodammodo efficiatur; haud multum enim absumus, quin similem de fide locum totis scholis dogmaticis praemittendum esse judicemus, qualis, etiamsi aliud Ecclesiae dogma recensendum proposuerimus, prorsus mitti non potuerit. Etenim quum omnis Religio ex animo tantum proficiscatur, quomodo docta ejus doctrina ipsius animi examine indigere potest? Religio autem christ. quamvis externa re gesta suppeditata est, quippe quae Religionem gerat, tale animi testimonium internamque arcem spernere nequit. Propterea Theologi, qui Scripturae S. canonem, qua par est diligentia, recensent, alterum vero animi canonem (qualemcumque habeant, deicere nequeunt, quippe quo dejecto, nemo jam relictus esset, qui alterius auctoritatem agnosceret coleretque,) inquisitioni philosophicae submittere neque ipsi curant, nec scholae ullius philosophicae, sicut recens de Wette, quae illius est ingenuitas magni facienda, signum prae se ferunt, immo promiscue vel ad externam quandam ac fortuitam regulam dogmata tradunt: sint mihi certe „Sententiarum“, doctissimi quidem viri, historiarumque peritissimi, sed Religionis christ. doctrinam in totius disciplinae formulam ab iis redactam esse, vix crediderim.

a) Persona nimirum summam perfectionem judicat personam i. e. sui conscientiam et jus. De divina autem libertate censemus, id, quod homo libertate sua semper captet, at semipiterno studio appropinquans nancisci totum nequeat, in Deo esse effectum perfectumque. Quod Schelling de Numine edixit, Deo indignum, ad hominem quemque pertinet, qui *deus* est *evasurus*; infinita autem perfectio, nisi est, fieri non potest, humana vero infinitas progressio existit nunquam finienda. Aliam certe cogitare non possumus, quia non habemus, fides autem ipsius (absolute) infiniti necessaria nobis inhaeret, quod quia appetimus. Aliquid tamen exstare in homine dixi (§. 10.), quod tempus non spectet, hujusque aeterni fides non animo solum innata est, immo etiam nisi quid nobis inesset de tempore exempti, ipsum tempus non sentiremus, sicut bestiae non sentiunt, (sic terra rotata ex Archimedis tantum loco sentiri potest,) multo minus temporis infiniti notione uteremur, quae ex illo, quod tempore infini-

tius est (sc. absolute infinitum) proficisci solummodo potuit. Ea tamen lege nati sumus, ut ipsa infinitio nostra sub temporis (etsi infiniti) formula tantum apparere possit. Qui autem fiat, ut, quod alienum est tempori quod ad potentiam, ei tamen quod ad actum adscriptum sit antiquum hoc Philosophiae aenigma, quod neque Eleatici omnis nascendi negatione, nec Spinoza modificationum artificio, nec Schelling infiniti (temporis spatiique) cum infinito (absoluti) mutatione satis explicaverunt. Utramque tamen rem, temporis et necessitatem et libertatem, quum neque in nobis negare, neque ab ipso Deo, ut temporis auctore, satis repellere possimus, quum neque universi fabricatio, nec, quae sempiterna fabricatio est, libertas humana intellectui concipi possit: hoc ipsum discrimen, postrema vitae discordia effugit in fide Numinis, in quo ut in vere absoluto omnium rerum pax conciliata est, cujus fide nostra, quantopere adhuc aeternitas nostra cum temporis fuga concertet, ipsi participes evadimus.

- 3) Jacobi, v. d. göttl. Dingen u. p. 182. „Den Menschen erschaffend theomorphisirte Gott; nothwendig anthropomorphisirt darum der Mensch.“ Quae quidem obsoleta Scholasticorum ratio, via negationis et eminentiae, a Dionysio Areop. jam proposita (ed. Antv. 634. d. Nom. D. VII. p. 745 sqq. d. Cael. Hier. II. p. 14 sqq. cf. Gerh. L. th. I. p. 113 sqq.), dummodo recte instituat, non in morem scholasticum humanitatem tractans sicut Pandora pyxida, sed ut unam liberamque naturam, haec certe ratio, quantum fieri potest, intellectui fidem divinam satis interpretabitur, sensuumque umbras a lumine divino satis repellit. (Cf. Luth. de vot. Mon. c. V. „Non capit ratio, quid sit Deus, certissime tamen, quid non sit.“ Vid. §. 10. de intellectus munere.) Quodsi propterea non obsumus, quin singula Dei attributa disciplinae distribuantur, haec sane tenenda esse censemus, quae Gerhardus monuit (L. th. I. p. 109.): „Quamvis attributa illa Dei nec inter se, nec ab essentia divina realiter sint in Deo distincta: tamen sigillatim ut de illis agatur, *intellectus nostri imbecillitas* requirit.“ (Quod quam diligenter Theologi servarint, probat e. g. Anselmi Can-

tuar. de morte vicaria commentum, quod in mediam fere Ecclesiam irrepsit.) Quam Gerhardi in sententiam qui discesserit, quomodo nostram fidei deductionem effugiat, nescio. Deus enim e variis animi facultatibus, quid? quod ipsius ex universi varietate repetitus, qua ratione una ac simplex substantia, cujus attributa humani tantum intellectus imbecillitati requisita sint, evadere possit, difficile est dictu. Quod quum intellectui concesserimus, tantum abest, ut totum verumque hominem attributis divinis diligenter animadvertendis relegendisque magis religiosum rerumque divinarum peritiorem factum iri censeamus, ut intimam Dei cognitionem ac pietatem in totius et indivisae substantiae mentisque ad Numen elatione constanter ponamus, ex cujus divinae vitae memoria fragmenta quaedam intellectus sibi retinuit et suo Marte instruxit: ita et homo sibi non magis conscius fit in ideis discissis, immo in libris de mentis functionibus relegendis, quam plenae et indivisae vitae momentis. Toti autem huic studio objiciunt quidam, ideas ad has modo terras pertinere, earumque divinis honoribus hominem se ipsum adorare. Quod ad nos, qui non ex ideis Numen repetierimus, proprie quidem non spectat, fieri tamen non posset, quin, quod ideis concessisses, substantiae objiceretur. Ideae vero si ad vitam solummodo terrestrem pertinerent, ipsarum perfectionem his in terris consequerentur necesse est, quem autem fugit, hos aeterni divinique radios in hoc terrarum orbe neutiquam contineri, quin aeterno desiderio ad originem coelestem spectare et redire. Si quis idearum divinos honores vituperaverit, quid ei videbitur de morte pro ideis oppetenda? Magni facio eorum, quibuscum mihi nunc est disputatio, pietatem, qui nullis, quae terrestria esse videantur, laeti, superiora semper petunt, videant tamen, ne, majorem Dei cognitionem captantes, hujus humanae, a Numine nobis largiter concessae, periculum faciant, ipsamque conculcent. His denique accedunt, qui contendunt, ab homine suam ipsius regulam eodem jure ad Deum auctorem transferri, quo suam olla ad figulum transferret. Qui socii quodammodo his adveniunt, quae diximus de veritate subjectiva; hac autem concessa, neutiquam impedimur, nisi Deum mendacii accusare ausi fuerimus, quominus nostra divina

in Deum transferamus; facile tamen concedo, siquidem testae colendus esset Deus, vix alium adoraret ac cortinam, sicut nescio quis antiquus Philosophus dixit, siquidem bobus fingendus fuerit Deus, Apidem finxerint. Nostrum igitur Deum, ad antiquum ingenuumque verbi usum, si *humanissimum* vocare vultis, tam lubenter patimur, quam quidam se appellare amavit τὸν οἶόν τε ἀνθρώπου. Anthropomorphismus autem non talis est modus, quo divini in homine studium ut perfectum in Deo colimus, sed quo externam formam ac fortuitam, nobis ipsis non propriam, in Numen ferunt, sicut poesis V. Testamenti et superstitio Talmudis solita est, nec non Audiani saec. IV. fecisse dicuntur. Cf. Walch, d. Hist. d. Ketz. 766. III. p. 300. De anthropopathismo cf. e. g. Teller, Mag. f. Pred. II. 2. Cujus singularem sanctificationem Patripassiani excogitarunt, quodsi ingenue Patres integram ipsorum tradiderunt sententiam. Cf. Henke R. G. 5. ed. I. p. 136. Bretschneider, Syst. Entwickl. 1c. ed. 2. p. 363.

- 4) Scriptura profecto S. inhumanum immanemque Deum minime profitetur, immo pulcherrimi atque humanissimi status imagine utitur ad eam rationem significandam, qua Deus nobiscum conjunctus sit, *familias se. pater*. Cf. Ammon Summ. th. p. 10. „Quidni fateamur, Religionem christ. — hac nota *anthropomorphismi* puri inprimis differre a naturali?“ Ac nostram quidem doctrinam apertissime sanxit, eo quod hominem ad Dei non solum imaginem productum esse affirmat (Gen. I, 26, 27. V, 1. cf. Gerh. L. th. II, 198.), sed etiam divinam hanc imaginem nunquam prorsus periisse innuit. (Ps. VIII, 6. Jac. III, 9. cf. Gerh. L. th. II, p. 222. „Etsi vix tenues quaedam reliquiae.“) Tempus quandoquidem venerit, quum haec principia non solum agnita, quippe quae difficile negentur, verum etiam in disciplinam construendam valerint, quam alia „Christologia“ evasura sit, ab errore Ebionitico nec non Ariano tam diversa, quam ab illis artificiis de communicatione idiomatum variisque ejus generibus, quisque vaticinari potest.

- 5) Longe igitur abest, ut in rerum natura rebusque hominum gestis vestigia divinitatis negarem. At sicut doctrina sapientissima

tissima rationem duntaxat excitare, non gignere potest: ita haec omnia Dei verba quis audiret, nisi divinitus jam edoc- tus! *Innata* autem Numinis fides ut *libertati* nostrae *nasca- tur*, illa vestigia, ut omnino mundus externus interni mundi, occasionem faciunt (Act. XIV, 17. Rom. I, 19, 20. II, 15.); nata vero tantum pietate, prorsus agnoscuntur et intelligun- tur. (Eodem pacto Ecclesia peritissime docet, quod multi inconstantiae temere dedere, tum Scripturam S. ipsius tan- tum Spiritus S. opera intelligi posse, tum ipsum Spiritum S. relegenda tantum Scriptura S. accipi, cf. F. C. p. 659. 671. Calov. Syst. loc. etc. 655—77. X. p. 1 sqq.) „Bernardus Clar. de se fatebatur, quidquid didicerit, maxime in sylvis (ein Waldweiser, ad Hamanni verbum,) et in agris me- ditando et orando se accepisse, nullos se aliquando magis- tros habuisse, nisi quercus et fagus.“ (Gerh. L. th. I. p. 94.) Quod idem Asmo nostro accidit (Wandeb. B. I. p. 20.): „Ich gehe niemals durch den Wald, daß mir nicht einfiele, wer doch wohl die Bäume wachsen mache, und dann ahnet mich so von ferne und leise etwas von einem Unsichtbaren, und ich wollte wets- ten, daß ich dann an Gott denke, so ehrerbietig und freudig schauert mich dabei.“ *Vera* profecto Numinis verba in *hoc sacro libro* (cf. Socr. Hist. IV. c. 23. Niceph. XI. c. 34. vid. Gerh.) relexerunt (cf. Steudel, über d. Haltb. d. Glaubens 1c. p. 159 sqq.) optimi hi viri, sed qui intellexerint, nisi cum Numine familiaritatem jam con- traxissent? (Cf. Jacobi, Werke, III. p. 301 sqq.) Absen- tis amici vestigiis gavisus sumus, ubicunque, quae ortum ab eo ducerent, invenerimus. — Simile quid innuere videtur acerrimum, quin poeticum Scholasticorum discrimen, quod dicere solebant, in rationalibus creaturis esse *imaginem*, in reliquis omnibus *vestigium* modo Dei, cf. Thom. p. I. q. 45. art. 6. vid. Gerh. add. Philonis (Opp. ed. Mangey. p. 97. e.) „διὰ σκιάς τὸν Θεὸν καταλαμβάνειν.“ Verum enimvero animi nostri substantia quum ad Deum nos duxerit, eae, quibus substantia transscendit in vitam externam, ideae agnoscunt ea coluntque, quibus Numen in rerum universitatem trans- scendit. Nunc scientia rerum naturam ad ipsius regulam, sicut Plato jam professus est, exstructam agnoscit. Nunc

Hase, De fide.

virtus saeculorum seriem providentiae divinae cum poemâ, tum hymnum censet, regnique divini jam triumphantis civitatem accepit. Nunc pulchritudo, cujus ad legem ipsa rerum natura expolita est, cujus normam ipsae virtutes adsciscunt, una nobis apparet digna imago, qua ipsi sensus mortales divinam majestatem adspiciant. Jam ex quocunque ore vel re gesta Patris laudem nuntiumve audiverimus, — nil anxie quaerentes, qui fieri possit intra rerum naturae terminos vel extra, ipso tantum divini in nobis Spiritus testimonio annuente, — laete accipimus, consentimus Deumque laudamus (Mtth. IX, 8. Luc. XVIII, 43.). Quid multa? *Cujus cor est sacrarium Numinis (Joh. XIV, 23. 1 Cor. VI, 19.), ei mundus est Divinitatis templum.*

- 6) Platonis de recordatione poësis (quam alia atque cogitationum simplex societas ad Tennemanni opinionem! Gesch. II. p. 305.) idem nimirum innuit, quod Socratis obstetricium ac Leibnitzii praesagium seu scientia implicita. (Principia §. 62. Principes p. 498. „Châque ame connoit l'infini, connoit tout, mais confusement.“ Nouv. ess. s. l'entend. hum. I. 1. §. 5. Cf. quae contra scrips. Locke, On hum. underst. Lond. 706. I. 2. p. 18.) Quod proprium nobis est et innatum et quodammodo aeternum, sed non absque libertate procreandum, immo vitae turbatione sensuumque strepitu obtusum obrutumque, hoc vindicare, hujus *memoriam* repetere jubemur. Vitae igitur divinae (Gen. V, 24.) e sensuum fumo in fulgorem proferendae, ecce totum Philosophiae munus! Quo quamlibet functus sim, cum Jacobio dicere licet: „Ich wollte über etwas in's Reine kommen, nemlich über die eingeborne Andacht zu einem unbekannten Gotte.“

§. 15.

Ergo *fides sola* quum *veritatem, salutem libertatemque* afferat, hoc institutum ¹⁾, quod gentibus, quae vere *infideles* (Rom. III, 3. XI, 32.) veritatem vel superstitione vel dubitandi pervicacia, salutem vel libidine vel apathia, libertatem vel peccatorum legisve tyrannicae ²⁾ imperio (Rom. I, 18—III, 20.) prorsus amiserant perdiderantque,

quas quod omnes fidei opes coelestes reddere ³⁾ conatum est, dignissimum habetur, quod ipsius *fidei cognomen* *sumeret* ⁴⁾, ac fieri non potuit, quin *ipsam fidem omnium plurimi faceret* ⁵⁾.

1) Ex hoc fidei *naturalis* loco de Religionis christ. origine, utrum e rerum natura duci possit, nec ne, nobis profecto *non liquet*, cf. §. 11. N. 7. Cujus igitur causam agimus, sicut alius Philosophorum scholae.

2) Non quo Judaeorum legem sua indole imperiosam censeamus, admirabilem hanc reipublicae formulam quae per tot rerum discrimina miseras exsulum reliquias unam gentem conservavit, sed quia severam literam lente retinentes, ipsius spiritus jacturam fecerant (Rom. VII, 6. 2 Cor. III, 6—17.); spiritus vero hic est animi habitus, qui nullo timore nec servitio coactus, sola virtutis eademque Dei fide et charitate, rebus honestis studet. Fides autem est ipsa libertas ac libertatis corona, quam igitur libertatem si quae Religio vindicaret ad genus humanum, totiusque vitae primam legem juberet, haec, etsi conscientiae legem neutiquam abrogans, immo confirmans, perficiens (Mtth. V, 17, 19. Rom. III, 31. Cf. August. ad hunc locum, Opp. IV. p. 1193. „Quod autem dicit, legem evacuamus per fidem? absit, sed legem statuimus i. e. firmamus.“), jure meritoque *legem libertatis et liberorum* (cum filiorum, tum immunium) prae se tulit, e. g. Joh. VIII, 32—36. XV, 15. Rom. VIII, 2, 14, 15, 17. 2 Cor. III, 17. Gal. III, 23—26. V, 13. Jac. I, 25. Cf. F. C. p. 596. 673. 719.

3) Quas cur Evangelium solummodo reddiderit, docuerit, exemplo probaverit, sed pro dolor! nullis argumentis, nullis conclusionibus firmit, Theologi quidam, si minus rationis, eo majores rationum fautores, multas quidem causas attulere, de principiis concessis, de populari institutione etc., sed ne eos confiteri pudeat, siquidem Dei existentia, animi immortalitas etc. conclusionibus evinci potest, ita ut iisdem quemque nobiscum *intellectus* legibus utentem agnoscere oporteat, magnam nimirum Evangelio lacunam (ab ipsis expletam,) his omissis relictam esse. Mihi sane, si Christus e. g. contra Sadducaeos alia ratione argumentatus esset atque ironia

(Mtth. XXII, 32.), si Paulus ejusdem immortalitatis aliud argumentum protulisset ac pulcherrimam imaginem (1 Cor. XV.), in aliquam suspicionem Spiritus S. Philosophia facile caderet. Cf. Lact. Inst. Div. III. c. 1.

- 4) E. g. Act. XV, 9. Gal. I, 23. III, 22, 23. 1 Tim. I, 4. Gerh. L. th. III. p. 496. „Doctrina coelestis, quae est medium et objectum fidei, dicitur fides.“ Ammon, Bibl. Theol. ed. 2. III. p. 74. „*Πίστις* im allgemeinen die christliche Religion, und zwar in besondrer Beziehung auf unsere Ueberzeugung von ihr,“ cf. Act. XIV, 22. Rom. I, 8. XII, 6. XIV, 1. Eph. I, 15. IV, 13—15. Col. I, 4. II, 7. Quam animadvertas utramque ad fidei notam illius instar, quam §. 9. N. 2. ad fin. descripsimus, persuasionem sc. (subject.) eorum, quae Religio christ. nos credere et agere velit, ac persuasionis rem objectam — ipsam Religionem. (Nihil impedit, ne **ΠΙΣΤΙΣ**, Ps. LXXXVI, 11. et XXV, 5. eodem sensu accipiamus.) Fides igitur, *qua* creditur, ac fides, *quae* creditur, cf. Deutsche Encycl. 1c. 787. XII. p. 513. — Semler (Paraph. in Ev. Joh. p. 102.) τὴν πίστιν vocat „*Christianum verbum et novi ominis*.“ Recte dixit. Monstravimus (§. 9. N. 2.) duplicem fidei notionem, toti antiquitati vulgarem, alteram certissimi cujusdam, etsi nulla conclusione probati, alteram incerti atque humana plerumque auctoritate recepti. Sicut in Christo omnia humana divinaque concreverant, ita haec etiam utraque fidei significatio congruit, et unam, veram intimamque *rationis fidem fide externa et humana* genus humanum accepit. Magnum hoc momentum venerat (Gal. IV, 4. Hebr. I, 1.), quo *hominis filius* apparuit *Dei filius*, quod *animi humani auctoritas*, idem jussit *Dei auctoritas*. Quum igitur Jesus fidem prae ceteris postularet (e. g. Joh. VIII, 45, 46.), utrum genus maxime spectaverit, facile dici potest, voluit enim prius fidem sibi externam (Joh. XIII, 19. Mtth. XI, 2—6.) acceptae autem fidei auctoritatem spiritus internam (Joh. VII, 17.). Simili modo Clemens A. quod de rationis fide dictitare solebat (cf. §. 7. N. 2.), idem de Evangelio dixit (Str. VII. p. 757. c.): „Ἡ τῆς Κυρίου Φωνὴ πᾶσιν ἀποδείξεων ἐχεγγυωτέρα, μᾶλλον δὲ, ἢ μόνῃ ἀπόδειξις ἴσα τυγχάνει,“ et supra: „ἀμέλει πρὸς τὴν τῶν πραγμάτων εὕρεσιν αὐτῇ χρώμεθα κριτηρίῳ.“ Inde a

quo disciplinis etiam in philosophicis ad notandam certissimam persuasionem fidei verbo et inter profanos uti coeperunt, ita ut Proclus, Hierophantes, τὴν πίσιν totius Philosophiae principium agnosceret. Nimirum nomen fidei a Christianis accepit, quo autem optimo jure ejus ideam Platoni solennem fuisse profiteretur (Procl. Theol. Plat. I. c. 25.) monstravimus §. 9. N. 3. Baumgarten – Crusius scilicet, qui in Platonis libris nihil nisi verbum πίσιν indagasset (cf. §. 5. N. 3. ad fin.), haerere poterat, num Proclus et Basilides (quem alias) fidei verbo usi Platoniam, an Paulinam notam spectaverint. Quod idem Platonis *verbum* solummodo odoratus Tennemann scripsit (Gesch. 2c. VI. p. 291.): „Daher begeht Proclus die Inconsequenz, daß er bey dem Scheine einer mathematischen Evidenz und des strengsten Zusammenhangs seiner Schlüsse, doch zuletzt, als wenn er seinem Raisonnement selbst nicht recht getrauet hätte, zu einem gewissen Glauben, als einem Geschenke der Gottheit seine Zuflucht nimmt.“ Quasi suam ullus Philosophus Philosophiam certissimam non haberet, immo Neoplatonicus! Qui vero dubitat, an schola Alexandrina, tam perosa nomen christianum, ab hocce illud verbum adoptaverit, vel sane eodem sensu adsciverit, ipsius hujus disciplinae indolem adspiciat, quae, etsi antiquae Religionis extremum halitum spiravit, num Ammonius, bajulus, a sacris christ. descierit, nec ne (cf. Tennemann, Gesch. 2c. VI. p. 25.) christiani splendoris jam speculum exstitit. Vide, quaeso, paulo ante quod, Aenesidemo principe, Sexto Empirico duce, Philosophia ingenium prae se tulisset. Jesus si non omnino ideam conjunctionis cum Deo propinquioris, quam quae vulgari cognitione efficeretur, in medium protulit, hanc certe humanissimam esse, omnisque humanitatis ac Philosophiae finem, doctrina exemploque probavit. Quam eandem Numinis familiaritatem petentes Platonici rec., praejudicata opinione patriam quidem Religionem contra novos deos, ex isto „generis humani odio,“ contemta Judaeorum gente profectos, retinere studebant, quod hoc tantum pacto fieri potuit, ut novae pietatis virtutem ad antiquam Religionem vindicarent, neque enim vulgaris superstitio, nec ratio sceptica habebat, quod signis christianis op-

poneret. Sic lites inter Moshemium (In diss. Hist. ecc. 743. I. p. 85. De turbata per Platonicos Ecclesia.) et Meinersium (Beitrag z. Gesch. d. ersten zwei Jahrh. ic. 782.) de illius scholae originibus consiliisque oratae, componi videntur, cf. Hebenstreit, diss. de Jamblichi doct. christ. Religioni, quam imitari studet, noxia. Lips. 764. et Keil, diss. de causis alieni Platoniorum rec. a Religione christ. animi. Lips. 785. Sed postquam rationem, quam Plotinus (e. g. Enn. V. lib. V. c. 1.) et Porphyrius (cf. Epist. ad Anebon.) magni adhuc fecerant, quippe qua, etsi non absque ἐκστάσεως ope (Enn. V. lib. III. c. 8.), divina familiaritas conflaretur, auctor libri de mysteriis Aegypt. prorsus reprobavit. (I. c. 2.) pro ratione et pietate ἐνώσειν δραστήνην, nimirum magicam jubens: magnum hoc intercedebat, quod Religionis christ. Spiritus S. humanum spiritum non supprimit, immo effert, docet, supplet, perficit (Rom. VIII, 16.). Qua humani animi auctoritate, ad quam sicut ad lapidem Lydium omne oraculum exigendum est, contempta, in rationis locum imaginandi somniandique libidine succedente, quam horrenda inspirationis monstra illa Philosophorum familia pepererit et nutriverit, aequalium, qui talem supranaturalismum christianum habent, Numinisque honori mentem humanam mactant, auriculas utinam hoc exemplum velleret! Atqui negari non potest, Patres jam quosdam ecc., neglecto Religionis christ. supranaturalismo integro, qui rationis, usque ad Dei charitatem elatae, iudicium tantummodo abrogat, quantum ipsa consensit, ad similes auctoritates delapsos esse, attamen quum suas quisque auctoritates sectaretur, maiores inde discordiae efferverunt, etsi, ne quis pro Hermae, Orpheos, Zoroastris etc. (cf. De myst. Aeg. lib. I. c. 1. 2.) ipsorum Apostolorum vel Conciliorum auctoritatem adscisceret, nihil impediit; qui factum est, ut ipsa haec schola in Ecclesiae demum societatem veniret. Sed accuratius inquirere in istud mentis admirabile experimentum huic loco alienum est, iudicis igitur tantum mentionem adjiciamus, ad quem utraque pars, quum causa de auctoritate quadam, quae ratione superior sit, ageretur, provocare solebat, ac quomodo ad alium, utrique communem provocare posset! ad rationem sc. et animum humanum, cf. Tennemann, Gesch. VI. p. 436.

5) Qui acciderit, ut fidem historicam i. e. externae auctoritatis in hanc philosophicam confunderent, alt. ex lib. apparebit. Etsi dementis esset de eo dubitare, quod fide dignum traditum sit, levis sane hominis est neque veritatis amici, omnibus, quae in rerum gestarum monumentis tradita sint, absque examine critico fidem habere, cf. Mtth. VII, 15—20. Rom. XII, 2. Eph. V, 10. Phil. I, 10. 1 Thess. V, 21. 1 Joh. IV, 1. Illam vero credulitatem praecipitem atque omnino assensum modo historicum neque in Libris S. nec Symb. plurimi factum esse, cum e tota eorum indole (cf. §. 9. N. 3. ad fin.) tum e singulis patet locis, e. g. Mtth. VII, 21. 1 Cor. XIII. Jac. II, 19. Joh. XII, 44 et 48, (λόγος est ipsa verbi indoles, ratio, doctrinaeque praestantia, quam Christus ipsius auctoritati opponere, immo praeponere non dubitat.) Apol. C. p. 68, 69. Cf. Mel. L. th. p. 215, 226. Chemn. L. th. II. p. 268. Gerh. L. th. III. p. 498. Add. Ammon, Sum. th. praef. VI. et §. 114. „Cavendum est summopere, ne ea, quae Libri S. de incredulitate morali (1 Cor. II, 14.) docent, ad ἀπιστίαν, vel ἐποχὴν historicam trahantur, quae interdum, ab argumentis idoneis profecta cum veritatis et virtutis amore felicissime conspirat.“ At sinceram fidem quanti ipse animus humanus faciat Scripturae S. prorsus consentiens prioribus in capitibus satis expositum esse videtur. Fides primum et pax Dei πάντα ὑμῶν ὑπερέχει, quia ipsius animi pulcherrimum fructum summumque effectum praebet (Phil. IV, 7. §. 13. N. 1.), ac siquidem ὁ ἴσους, ad vulgarem interpretationem, rationem modo et cognitionem notat, quia quod nostram cum Numine amicitiam conciliavit, ipsa ratione majus est (§. 12.). In fide idcirco sola salus ac felicitas, Rom. V, 1. Eph. II, 8. 1 Petr. I, 8, 9. §. 13. N. 2. In fide deinde, quia Numinis voluntatem suam fecit, totius mundi victoria omnipotens, Mrc. XI, 22—24. §. 13. N. 6. Fides postea non solum omnibus operibus major est, quippe ex qua omnes virtutes ortum ducant, (§. 11. N. 3. cf. Luther, XIX, p. 1222. „Gute, fromme Werke machen nimmermehr einen guten, frommen Mann, sondern ein guter, frommer Mann macht gute fromme Werke. Nun ist's offenbar, daß die Früchte tragen nicht den Baum, so wachsen auch die Bäume nicht auf den Früchten: sondern wiederum die Bäume tragen die Frucht.“ Vid. Ammon. S.

th. p. 234. In Conc. Trid. Sess. VI. c. 8. fides *virtus* theologica princeps vocatur. Add. Lombard. lib. III. sent. dist. 23. B. „Fides est *virtus*, qua creduntur, quae non videntur.“) verum etiam quia libertatis nostrae summam gerit potentiam (§. 13. N. 1.), ipsa est fides summa virtus (§. 13. N. 7.), omnisque virtus quum manca appareat (Rom. III, 23.), etsi perfectissima esset, manca tamen, quippe quae infinitum sub finiti solummodo formula exhibeat, sola infiniti studii ac progressus fides postremam hanc vitae discordiam ac debilitatem pacare, tollere ac supplere potest, ita ut fide nostra perfectionem nostram anticipemus, §. 14. N. 2. cf. Kant, Religion innerh. d. Grz. II. 793. p. 167. „Man muß mit allen Kräften der heiligen Gesinnung eines Gott wohlgefälligen Lebenswandels nachstreben, um glauben zu können, daß die uns schon durch die Vernunft versicherte Liebe desselben zur Menschheit, so fern sie seinem Willen nach allem ihren Vermögen nachstrebt, in Rücksicht auf die redliche Gesinnung, den Mangel der That, auf welche Art es auch sey, ergänzen werde.“ Fide postremum sola ad Numen ducimur (§. 12. ad fin.), cujus fidei quum Christus primum exemplum ediderit, vitae igitur suae doctrinaeque auctoritate, divinam per providentiam mire adjuta, ejusdem experiendae (Joh. III, 11.) generi humano fidem fecerit, per *Filium ad Patrem* ducimur, ita ut ipsi liberi, immortales, filii, ejusdemque fidei participes evadamus (Joh. I, 12. V, 24. XIV, 6. XVII, 2. Rom. VIII, 15. 2 Cor. VI, 18. 1 Tim. I, 15, 16. 1 Petr. II, 9. etc.), qui enim humanitatem usquam talibus vinclis cum Deo conjungi posse negarit, qui jam fieri poterit, ut ipse fide sua Deum amplectatur? 1 Joh. II, 23. V, 10. Joh. VI, 40. IX, 35—39. Rom. I, 16. etc.

§. 16.

Nostram quidem fidei divinae formulam Libri S. nusquam proprie circumscribunt, eorum enim non erat distincte et separatim exponere, quod unum totumque sanus quisque homo complectitur, multis autem in locis, ubi veram summamque cognitionem fidei inesse dicunt¹⁾, cujus

ubi sensum vitae aeternae felicitate perfusum celebrant (cf. §. 15. N. 5.), ubi denique fidei vires superiores, quam rerum universitatem, nec non in virtute conspicuas laudant ²⁾, quantopere nobiscum consentiant, aperte innunt. Quod magis etiam apparet in solenni Johannis formula, fides enim, qualem intimo ex pectore hominis repetimus, qui sese ipso nunquam contentus, altiora semper petens, in Deo tantum O. M. quiesceret, haec certe fides est ingenua ἀγάπη ³⁾. At haec omnia solummodo verba sunt ac somnia pro illa familiaritate, quam Religio christ. generis humani cum Numine conciliavit. Quanam enim ratione Christus conjunctus sit cum Patre divino ⁴⁾, quonam enim modo homo christ. gavisus sit Spiritu S. ⁵⁾, quis tandem contendere ausus est, hanc amicitiam esse solam cognitionem, aptis forsitan ineptisve argumentis effectam, vel solum fortuitumque voluntatis consensum, vel sensus inundationem solam, et non talem, quae pertineat ad totum verumque hominem, cujus vita in solo Deo finem, pacem salutemque inveniat. *Haec igitur Religio, quae hominis filium Dei filium designarit, rationem atque animum non modo non suppressit nec rejecit, immo ab omnibus saeculis desiderata ipsius humanitatis exstitit integritas, perfectio, ἀποθέωσις* ⁶⁾.

1) Mtth. XIII, 19. Luc. I, 77. Joh. VIII, 12. X, 38. XVII, 3, 8, 17. Act. XVII, 23, 30. 2 Cor. VIII, 7. Gal. IV, 8, 9. Eph. I, 17, 18. Col. I, 9. 1 Tim. II, 7. Cf. Cyrilli lib. XI, in Joh. c. 16. „Fides quid aliud est, quam vera Dei cognitio? fide enim cognitio fit, testatur id Esaias dicens: si non creditis, non intelligitis.“ August. Opp. III. p. 1072.

2) Joh. XIII, 17. 1 Joh. II, 4. III, 9. Rom. XIV, 23. 2 Cor. XIII, 2. Gal. V, 6. 1 Thess. I, 3. 2 Thess. II, 13. 1 Petr. II, 9. Jac. II, 14—26. Cf. Conf. A. VI. F. C. IV. De bon. opp. Bernard.

Clar. p. 1675. „Ille beatus, qui recte credit et recte credendo bene vivit, et bene vivendo fidem recte custodit.“ — Aliud quidem fidei genus Ecclesiae doctores spectavere, „fidei justificanti“ *notitiam* seu *cognitionem*, *assensum* et *fiduciam* inesse docentes, laudari tamen licet, quippe qui ex una fide variarum animi facultatum functiones repeterent. Mel. L. th. p. 217 et alias. Gerh. L. th. III. p. 498. „Fides respectu notitiae et assensus refertur ad intellectum, respectu fiducia ad voluntatem.“ Quenst. th. did. pol. etc. 696. Wit. p. 593—96. Cf. Eleß, Neutest. Begriff d. Glaubens. 779. p. 80 sqq.

3) In promptu est Johannis charitatem ad Patrem proprie pertinere (e. g. Joh. XIV, 31. XVII, 26. I Joh. II, 15. IV, 16—19. V, 2.), ad homines eo tantum pacto, quia divini, quia fratres sunt (I Joh. I, 3. IV, 7, 11, 12.). Quam inferiorem amoris speciem quum Paulus prae se ferre solitus esset, inde venit, ut qui Pauli magis familiaritatem iniissent, Johanneam dilectionem arctioribus circumdarent limitibus; e. g. Lutherus: „Der Glaube nimmt von Gott, die Liebe gibt dem Nächsten. Durch jenen sind wir Gottes Kinder, aber Götter durch die Liebe.“ Johanni vero Paulinam formulam minime alienam fuisse patet e locis, III, 16, 36. V, 24, 38. VII, 38 etc., nec Paulo Johanneam, probat c. XIII. prioris ad Cor. epistolae. Siquidem enim Paulus charitatem modo erga homines, quod e vers. 4 et 5. videri posset, in animo habuisset, quo pacto eam majorem censeret (v. 13.), quam ipsam fidem epistolae ad Romanos auctor? Qui autem acciderit, ut sua utrique formula solennis esset, Paulus vero, etsi fidei Apostolus, dilectionem tamen pluris haberet, Libri contra Symb., quamvis e Pauli ore pendentes, dilectione tamen salutem parari posse negarent (§. 1. N. 1.): istarum rerum in altero libro rationem dabo. Jam reliquum est, ut hunc Johannis amorem coecum quendam affectum esse negemus, immo sicut fidem omnis cognitionis fontem et copiam contendamus (I Joh. IV, 7, 8. cf. Col. II, 2, 3. Phil. I, 9.), amoris intellectualis instar, qui Spinozae ipsa cognitio summa habebatur. Mira quidem comparatio videatur, censeo tamen, quae sincera est pietatis indoles, per omnes intellectus tenebras splendens, Johannis principium paucis tam acceptum fuisse, quam pio hoc atheo, cui suus amor divi-

nus ipsum interitum desideratum faceret (§. 11. N. 4. c. cf. Phil. I, 23.). Vid Ethices P. V. Prop. XVI. „Hic erga Deum amor mentem maxime occupare debet, — (p. 282.) summum bonum est, quod ex dictamine rationis appetere possumus, et omnibus hominibus commune est, et omnes, ut eodem gaudeant, cupimus, — (Prop. XXV.) summus mentis conatus, summaque virtus est, — (XXVII.) ex qua summa, quae dari potest mentis acquiescentia oritur. (Prop. XXXIII.) Hic amor Dei intellectualis, qui ex tertio cognitionis genere (cf. §. 12. N. 6.) oritur, est aeternus. (p. 293. Cor.) Deus quatenus se ipsum amat, homines amat, et amor Dei erga homines et mentis erga Deum amor intellectualis unus idemque est.“ Ecce, uno excepto horribili errore, Johannis dilectionem, Pauli fidem!

- 4) De supranaturali quadam Jesu cum Numine conjunctione in hoc loco verba fieri nequeunt, de ea tantum, qua dixit se in Patre, Patrem in ipso esse (Joh. XIV, 10.), utrumque vero in homine christ. (v. 20. 23.), totamque fidelium Ecclesiam in Patre Filioque, Joh. XVII, 20, 21. Col. II, 9, 10. Talis amicitia an jungi queat divinae existentiae ulla argumentatione, forsitan siquidem hanc unionem de voluntatis tantum tenore interpretati fuerimus, argumentatione morali: ipse videas, quid tibi videatur, quum Jesus dixisset: „Man darf nicht sagen, es ist moralisch gewiß, daß mein himmlischer Vater sey, sondern, ich bin moralisch gewiß (§. 11. N. 3.). Sed qui foedus illud sensu mystico absque conscientia pangi posse censes, relegas quaeso Evang. Johan. c. XIII—XVII., sentiasque hanc mysticam altissimamque rationem, cui inest sensus simplicitas, scientiaeque claritas, quam sobrios inter Philosophos desiderares. Ex hoc igitur naturalis tantummodo fidei loco profiteamur Jesum esse Christum, Dei filium (Mtth. XVI, 16. Joh. VI, 69. IX, 38.), integram ipsam rationem (Joh. I, 1 sqq.), verum *θεῶν ἄνθρωπον* seu (quod verbum Scripturae S. magis arrisisse videtur, 1 Tim. VI, 11. 2 Tim. III, 17.) *τὸν τῷ θεῷ ἄνθρωπον*, ac siquidem Jesum hunc fuisse e rerum gestarum monumentis minus evinci posset, quam evinci potest, Messiam nobis adhuc cum Judaeis expectandum esse; hanc enim ad perfectionem genus humanum designatum est, ut intimi amoris necessitudine con-

junctum cum Numine, divinum evadat. Christus sane Ecclesiae caput (Eph. I, 22. IV, 15.), Patris *μονογενῆς* (Joh. I, 14, 18. III, 16, 18. 1 Joh. IV, 9.) *sive πρωτότοκος* (Hebr. I, 6. Col. I, 15. lect var. *πρωτοτόκος*, quam etiam Michaelis in Annot. ad Paraph. recepit, Ariani erroris metus excogitasse videtur.) *ἐν πολλοῖς ἀδελφοῖς* (Rom. VIII, 29.), nos enim certe fratres, liberi, atque haeredes (Rom. VIII, 17.). Quod de primo homine dictum est, ad Dei imaginem esse creatum, idem de Christo (2 Cor. IV, 4. Hebr. I, 3. Col. I, 15.), „ὅς ἐστιν εἰκὼν τοῦ Θεοῦ.“ nos itaque (Rom. VIII, 29.) „σύμμορφοι τῆς εἰκόνος τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ.“ Cf. Gerh. Exeg. p. 404. „Verum proprie loquendo *divina et humana naturae non sunt contrariae*, — sed tantum differentes. Quod autem duae essentiae secundum se et secundum proprietates suas realiter differentes in unum suppositum conjungi possint, docet exemplum hominis anima immortalis et corpore mortali constantis.“ Hamann, *Schriften*, 823. IV. p. 23. Alles Göttliche ist auch menschlich; weil der Mensch weder wirken noch leiden kann, als nach der Analogie seiner Natur, sie sey eine so einfache oder zusammengesetzte Maschine, als sie will. Diese *communicatio* göttlicher und menschlicher *idiomatum* ist ein Grundgesetz und der Hauptschlüssel aller unsrer Erkenntniß und der ganzen sichtbaren Saushaltung.“

5) Neutiquam de Spiritu S. „hypostasi in S. Trinitate,“ tantummodo de habitatione in Sanctorum cordibus hic disputari posse, satis patet. Quandoquidem animadvertimus, Libros S. et Symb. tum Spiritum S. fide accipi contendere (Gal. III. 2, 5, 14. Eph. I, 13. Conf. A. p. 18. „Per fidem accipitur Spiritus S.“), tum fidem per Spiritum S. (1 Cor. XII, 3, 9. Phil. II, 13. F. C. De libero arb. II. m. i. l. e. g. p. 667. „Pater nobis Spiritum S. suum largitur, ut verbo ejus sancto per gratiam Dei credamus“), quibus locis medii fere accedunt, ubi Spiritus S. vocatur Spiritus fidei (2 Cor. IV, 13. cf. Rom. VIII, 15, „Πνεῦμα υἱοθεσίας.“), quandoquidem persuasum habemus, fidem esse proprium hominis christ. statum animique habitum, addimusque hunc statum ut *πνευματικὸν* opponi τῷ *ψυχικῷ* (1 Cor. II, 13, 14.) seu *σαρκίνῳ* (Rom.

VII, 14. 1 Cor. III, 1. cf. Mtth. XVI, 17.), omnibus autem, qui sincere nomina dederint signis christ. dotes Spiritus ipsumque Spiritum S. accipi (Joh. VII, 39. Act. I, 5. II, 4, 17, 18, 33, 38. IV, 31. V, 32. VIII, 15 sqq. X, 44 sqq. Rom. VIII, 23. 1 Cor. III, 16. VI, 19. XII, 7 sqq. 2 Cor. XI, 4. 1 Thess. IV, 8. 2 Tim. I, 14. Hebr. VI, 4. Jac. IV, 5.) nec non quae fidei dona jam laudaremus, eadem fere Spiritus esse dona, charitatem in primis (Gal. V, 22. 2 Tim. I, 7.), ipsam denique Religionem christ. sicut *πίστιν*, ita etiam *πνεῦμα* vocari (Joh. VI, 63. 2 Cor. III, 6, 8. add. quae supra citavimus, *πνεῦμα ἐλευθερίας*, *υἰοθεσίας*, *πίστεως* etc.): his omnibus diligenter expensis, quem fugit, *πίστιν* ac *πνεῦμα* ut propriam hominis christ. indolem saepius confundi, atque id certe, quod ad alteram valeat, ad alterum quoque pertinere. Spiritus autem S., ut jam liquet e cognomine *Παρακλήτης*, (adjutoris, advocati, cujus fidem, auxilium et patrocinium in causis praecipue perorandis imploramus cf. Schleusn. II. p. 420.) non doctoris tantummodo partes agit, qui veritatem supplet (Joh. XIV, 17, 26. XV, 26. 1 Cor. II, 13—15. Eph. I, 17. cf. Joh. XVII, 17.), sed vires etiam virtutis divinas affert (Rom. I, 4. 1 Petr. I, 2. Act. X, 38. 1 Cor. II, 4. 2 Tim. I, 14.), ac vitae, laetitiae, salutis divinique amoris sensu imbuit (Joh. VI, 63. Act. IX, 31. XIII, 52. Rom. VIII, 2. 1 Thess. I, 6.), ita ut, quos e fide repetimus, iidem idearum radii e Spiritu S. emanent. Cujus igitur Spiritus, quem quisque accipiet, qui sacris christ. *πνευματικῶς* initiatus, vel a Patre eum precatus fuerit, at cujus etiam periculum facere possumus luctumque movere (Eph. IV, 30.), siquidem indolem consideramus, quis est, qui neget eum vere divinum esse! Sed, ni fallor, probavi ipsum animum humanum, quatenus vere humanum se gerat, divinum et esse et fieri. Sed eo infinite differt genus humanum a Numine, quod nos sub finiti solummodo formula rebus infinitis studere possumus. (Cf. §. 14. N. 2.) Quam itaque legem Spiritus S. antiquare nequit, qua abrogata, humanitatem sustulisset. Divinus igitur Spiritus mortali in pectore Spiritus fit vere humanus, cujus pio nomine consensum Libri S. cum Numine et cognationem innuisse videntur, *Πνεῦμα πίστεως*, de Patre testatum, ad Deum spectans et

rediturum. Propterea tantum abest, ut hic Spiritus divinus humanitate nos exueret, libertate privaret, ut libertatis summa sit potentia, (Begeißtung,) humanitatis corona. (Cf. §. 13. N. 1.) Sed perversa clarissimi hujus dogmatis donique laetissimi tractatione res jam eo devenit, ut alii ludibrium, blasphemiam alii censerent, si quis homo christ., non magis se erroris expertem, sanctumque aestimans, quam ipse Apostolus se praedicavit, cum ipso dicere ausus fuerit: „*δοκῶ δὲ καὶ γὰρ πνεῦμα θεοῦ ἔχειν.*“ Cf. Judae de iis, qui Spiritum non haberent, opinionem praejudicatam v. 19. — „Gott ist allmächtig, wer aber Glauben (sive Spiritum S.) hat, ist ein Gott.“ Hicce nonne pantheismus? Sane, et christianus quidem, quem Lutherus protulit, tota Ecclesia fovet, nec nostra tantummodo, Ecclesia Sanctorum tota, quae catholica eademque evangelica unum symbolum uno nobiscum ore Evangelium profitetur. Evangelium vero tabulas gentilicias tradit rerum gestarum, quibus pater liberos advocavit, ac liberi ipsorum libertatis virtute fideque *novum* intimi amoris *foedus* cum Coelestibus pepigerunt. Postquam enimvero Spiritus S. inter Sanctos Veteris Testamenti raro et paullulum adspiraverat (cf. Jes. XLII, 1. Mtth. XXII, 43. Act. VII, 51.), in Christum totus descendit (Mtth. III, 16, et paral. Mrc. III, 29, 30, et paral. Luc. IV, 1, 14. Act. I, 2. X, 38); atque ille dies, quo ad hominis filium vox coelestis audiebatur: „*Σὺ εἶ ὁ υἱὸς μου ὁ ἀγαπητός, ἐν σοὶ ἡὐδόκησα,*“ diesque ille, quo οἱ πτωχοὶ τοῦ πνεύματος — ἐπλήσθησαν πάντες πνεύματος ἁγίου, dies fuit, in quem omnes Prophetæ, Poëtae ac Philosophi vaticinati erant (1 Petr. I, 10, 11.), quem tot justi viri, vates regesque desideraverant (Mtth. XIII, 17. Luc. II, 29, 30. X. 23, 24. Joh. VIII, 56.), hic sane dies, qui, nisi venisset, genus humanum gignere operae vix pretium fuisset, (id etiam sibi videtur voluisse Judaeorum opinio de septem rebus, quae mundi fabricationem praecesserint: lex, solium, nomen Messiae etc. Cf. Eisenmenger, Entdeckt. Judenth. 711. I. p. 74. de Moysi ante orbem conditum producto, add. Gesen. de Theol. Samar. 822. p. 27. de prophetia Moysis a diebus creationis instar coronae destinata.) dies (Luc. IV, 18 — 21. Act. II, 17, 18.), qui desiderio pacem, virtuti victo-

riam, palmam libertati, terrestri vermi (Ps. XXII, 7.) civitatem coelestem, halitui fugaci aeternum attulit Spiritum.

6) Humana in Christo natura imperii coelestis consors, (cf. Mtth. XXVIII, 18, 20. Joh. III, 35. XVI, 23. XVII, 10. Eph. I, 20 — 22. Phil. II 9 — 11. Gerh. Exeg. p. 531. Calov. Syst. loc. etc. VII. p. 590, 91. Hollaz. Exam. th. etc. 718. P. III. S. I. c. 3. p. 216.) ac nos ὁμοιοι αὐτῷ ἐσόμεθα (1 Joh. III, 2.), qui locus, etsi Symboli Nicaeni accuratissimum sensum urgemus, omni certe sensu carere nequit. Quid unquam clarius superbiusque de genere humano edictum est? Talem habuit exitum res gesta, qua nulla major in orbe terrarum peracta est; et qui alium habere poterat! —

§. 17.

Quando novam heros quispiam aetatem inauguravit, res ejus gestae vitam quidem ducunt per omnem saeculorum seriem, sed aequales posterique, qui nomen ei dederunt, ipsius a magnitudine multifariam desciscere solent, dum, omnibus vivendi formis absolutis, generis humani universitas cursum confecerit terrestrem: ita postquam Christus humanitatem fide perfectam prae se tulit, atque institutum, quo totus eidem perfectioni terrarum orbis initiaretur, sanxit, Apostolica sane Ecclesia, nec non tot omnium saeculorum et Ecclesiarum viri, illa Ecclesia digni, integrum Christum ingenuumque Spiritum S. servabant, accidit tamen, ut non absque totius fidei periculo in easdem fere tres partes, quarum §. 11. N. 2. 3. et 4. rationem diximus, ipsius Ecclesiae doctores catholicae discederent ¹). Quorum sc. primi Religionem christ. ad mores praecipue et voluntatem pertinere contendebant, ita ut rigidiorum immanemque demum in morum disciplinam inciderent ²). Alii deinde salutem per Christum oblatam prae ceteris ad sensum vindicabant, ita ut ad unionem cum Deo mysticam expertem-

que conscientiae aberrarent ³). Qui quum cognitione jam gloriati essent, quae communem scientiam superaret, tertii accesserunt, qui christianam cum Numine familiaritatem cognitioni prae omnibus dare consuescerent ⁴). Quod Patres autem summe venerandi istam in sententiam ivere, propterea evenit, quia pietas quaedam superstitiosa, neglecto fidei sinceræ ingenio, non e Spiritus humani nec divini salutem fide repetere coeperat, immo ex Ecclesiae i. e. hominum externa auctoritate ⁵). Quae quum supranaturalismi quasi (§. 11. N. 7. ad init.) sententia totam fere Ecclesiam invasisset atque obtinuisset, quum evangelica libertas in solis Scholasticorum disputationibus velut per jocos residua videretur: antiquam et ingenuam liberae fidei indolem sacra per nostrates emendata vindicaverunt non ad nostram tantummodo, verum etiam secundum ea, quae adhuc inde redundant et redundabunt, totam ad Ecclesiam. Nondum enim perfecta sacrorum per Lutherum instauratio et absoluta est, media in ipsa hac vivimus historia, at quam longissime absit genus humanum a summa libertatis suae re gesta, ab ingenua Numinis fide et amicitia, persuasum tamen habemus, hunc cuique homini scopum propositum esse, ejus quandoque palmam generi humano latum iri, quum magna vox audienda sit: „Ἰδὲ, ἡ σκηνὴ τῆ θεῶ μετὰ τῶν ἀνθρώπων, καὶ σκηνώσει μετ’ αὐτῶν, καὶ αὐτοὶ λαὸς αὐτοῦ ἔσονται, καὶ αὐτὸς ὁ θεὸς μετ’ αὐτῶν ἔσται.“ Quam libertatem, victoriam, beatitudinem, divinitatem, agite dum, *fide anticipemus!*

- 1) Christum enimvero semper inter fideles versatum (Mtth. XVIII, 20. XXVIII, 20.), communemque doctrinae magis, quam vitae christ. cladem acceptam esse, hoc Dei Numine profiteri licet. Ipsius vero periculi minime annales indices-

ve, sed exempla tantummodo quaedam promiscue adjecturi sumus. At sacris emendatis, Theologorum de fide disputationes in alio cardine verti coeperunt, hanc vero, qualem hoc in loco exposuimus fidei rationem, Philosophia plerumque, e Cartesio rediviva, affectavit, cf. §. 11.

- 2) Incerta sane hujus erroris modo vestigia in priori Ecclesia latent, (haud scio, an Scripturae S. loci e. g. 1 Tim. IV. huc referri possint,) Montanus tamen, qui Παράκλητον se ferebat, tristemque atque horridam vivendi disciplinam suadebat, huic parti adscribendus esse videtur, (cf. Tertulliani lib. posteriores, Euseb. H. E. lib. V. c. 3. 16—19. Walch, Reherhist. I. p. 611.) abs qua Donatistae, etsi aliis ad haeresin stimulis permoti, non alienos se gerebant, (cf. Henke, R. G. I. p. 199. 202. 327. et quos citat praecipue Augustini locos.) Quod autem qui omnem moribus corrigendis operam darent, ne hujus quidem voti compotes facti sunt, ea ratione explicandum esse videtur, quod homo, quae ejus est indoles, infinita semper petit, quum vero omne vitae consilium in vita posuisset externa, fieri non poterat, quin huic finito omnem infinitatem suam inferens, nimiaque onera injungens, a scopo facile aberraret. Postero deinde tempore e Kantii maxime rebus novis plurimi Religionem christ. moribus solummodo corrigendis designare inceperunt, et interregnum incidit, quo tribunicia „imperativi categorici“ voce Stoica morum doctrina tubis tympanisque celebrata est sacras inter conciones. Quod simile Spinoza, cujus interesset Philosophiae suae locum patefieri vacuum, jam consilium inierat, cf. praec. in Tract. theol. pol. c. 14. de fide et Phil. etc. et c. 15. de ratione et Theol. e. g. I. p. 344. „Si opera bona sunt, quamvis dogmatibus dissentiat ab aliis fidelibus, fidelis tamen est. — Sequitur denique fidem non tam requirere vera, quam pia dogmata, h. e. talia quae animum ad obedientiam movent. p. 378. Inter fidem sive Theologiam et Philosophiam nullum est commercium, quod jam nemo potest ignorare, qui harum duarum facultatum et scopum et fundamentum novit, quae sane toto coelo discrepant. Philosophiae enim scopus nihil est, praeter veritatem: fidei autem nihil, praeter obedientiam et pietatem.“ Cf. §. 11. N. 1. Quam feliciter haec sententia sit exstructa contra eos

rum superstitionem, qui emortua ex fide omnium ab Ecclesia traditorum fidei articulorum salutem repetunt, quam insana tamen et abhorrens Religionis christ. ab indole, e prioribus satis liquet.

- 3) Quod studium, quum Johannis Hermaeque poëmata occasionem fecisse videantur, adveniente totius Orientis Occidentisque sapientia ac sese invicem miscente, perfectum primo apparuit apud Dionysium Areop. cf. e. g. De div. Nom. c. VII. p. 750 sq. „Διὰ γνώσεως ὁ Θεὸς γινώσκεται, καὶ διὰ ἀγνοσίας” — καὶ εἰς αὐτῆς ἡ θειοτάτη τῆς Θεᾶς γνώσις, ἡ δὲ ἀγνοσίας γνωσχομένη, κατὰ τὴν ὑπὲρ νῆν (verum ecce supranaturalismum! cf. Procl. περ. ἔνωσ. κ. καλ. ed. Creuz. 814. n. VII. p. 107. „Τὰ πρὸ τῶν νοητῶν ἄβατα.”) ἔνωσιν, ὅταν ὁ νῆς τῶν ὄντων πάντων ἀποσᾶς, ἔπειτα καὶ ἐαυτὸν ἀφελῇ, („Exstinctio propriae existentiae in Dei existentia, velut nix in mari et atomus in sole pessumdatur.” Ssufismus s. theos. Persarum pantheistica, e Mss. bib. Berol. etc. auct. Tholuck. 821. p. 72.) ἐνωθῇ ταῖς ὑπερφαισιν ἀκτῖσιν, ἐκεῖθεν καὶ ἐκεῖ τῷ ἀνεξερευνήτῳ βάθει τῆς σοφίας καταλαμπόμενος. — Οὗτος ὁ λόγος (sc. Dei ratio vel ipse Deus, quatenus „λόγος ὑμνεῖται πρὸς τῶν ἱερῶν Λογίων,” εἰς ἡ ἀπλῆ καὶ ὄντως ἔσα ἀλήθεια, περὶ τὴν, ὡς καθαρὰν καὶ ἀπλανῆ τῶν ὅλων γνώσιν, ἡ θεία πίσις εἰς, ἡ μόνιμος τῶν πεπεισμένων ἰδρυσις, ἡ τέχνη ἐνιδρύσασα τῇ ἀληθείᾳ, καὶ αὐτοῖς τὴν ἀλήθειαν ἀμεταπίστω ταυτότητι, τὴν ἀπλὴν τῆς ἀληθείας γνώσιν ἐχόντων τῶν πεπεισμένων. Add. ad eundem locum Maximi Schol. et Pachymerae paraphr. p. 772. Mysticae hujus cum Deo conjunctionis variae rationes apparent; sic apud Bernardum Clar. ad intuitum intellectualem inclinatur. Opp. p. 1402. „Intus fide Deum viderunt. Si habitat Christus per fidem in cordibus nostris, et si ipsa corda nostra mundantur per fidem, cur non et in cordibus nostris videtur per fidem?” Aut vero ad ἑκστασιν magis accessit sicut miri illius medici fides Cardani, cujus sententiam, quum communem istius generis fidem, quae eandem fere in

animorum provincia personam gerere solebat, quam „sapientium lapidi“ in rerum natura dabant, non absque ingenio altissimo circumscribat, aliquid accuratius laudare licet. Cf. in Opp. ed. Bas. 554. lib. de rerum varietate, p. 311. „Mens pars animi quaedam melior est, atque perpetua substantia et opere. — Et ut quies spiritui somnus, ita illi fides. — Cessat enim in utroque rationalis animae opus; ob id qui plus ratione valent, minus habent fidei: ut etiam in somno anima quasi libera menti superiori exponitur, praevidetque futura, non facit: ita in fide unitas fit mentis nostrae atque superioris: et ob id facit non praevidet. — Velle autem mentis verae, dispositio est universi: oportet igitur juxta fidem omnia fieri. Sed velut in somno non semper exponitur anima, nec fit divinatio et reflexio, ita multo minus in fide unitas. Cum enim anima aut impura fuerit, aut ab exteriori affectu turbata, non copulabitur nec exponetur. — Haec est summa perfectio hujus mortalis conditionis.“ Seq. fol. novem gradus sc. rerum terrestrium exuendarum edisseruntur, quibus mens hanc ad fidem praeparetur, „ut fiat fax Dei; cum vero arserit in Deo, tunc natura nostra supra se ipsam effertur, nunquam tristis est, nunquam aegrotat, miracula edit, inscia peccati et fastus. — Non facile autem est hac face ardere, sed a Deo datum est hoc. — Tunc vero nullo casu aut incommodo separari potest: hocque Christus docuit Apostolos undecim, et paucos alios.“ Fieri sane non potuit, quin talis elatio unioque denique merum ad pantheismum duceret, quam metam quum consecuta esset haec ratio, ex Ecclesia emittenda esse videtur, quippe quae omnis pietatis jacturam fecerit, „mentis enim amor intellectualis erga Deum est ipse Dei amor, quo Deus se ipsum amat“ (Spin. Opp. II. p. 292.), ac „dum homines Deum sibi videntur adorare, Deus se ipse adorat“ (Bustami, Ind. theos. in Thol. lib. laud. p. 66.); profecto nec pietas haec christiana, neque humana. Cf. §. 11. N. 4. c.

4) Scripturae S. loci, qui fidei cognitionem laudant (§. 16. N. 1.), vel sicut Joh. XVII, 3. ad minus circumscriptum loquendi morem cum fide cognitionem mutant, primam forsitan opportunitatem dedere, cf. e. g. singularem rationem, qua simplex hoc οὐ κατ' ἐπίγνωσιν i. e. non sapienter (Rom. X, 2.) Orige-

nes exposuit in Explan. ep. ad Rom. Opp. ed. Lugd. 536. p. 274. Majorem stimulum addidisse videtur, quod est hominis ingenium, Platonis formula τὴν πίσιν minoris faciens, illius enim familiares invenimus, qui Patres gnostici reperiantur. At maximum sane praejudicata ceterorum opinio, qui omnem externae fidem auctoritati concesserant. Quae propterea ratio illi se opponens superstitioni vere adhuc christiana, viam tamen paravit, qua in solam cognitionem Religio transiret et evanesceret. Idem videlicet consilium Origenis interpretatio allegorica spectavit (cf. Moshem Inst. H. Ch. I. p. 232.) quam in Hermae Pastore Barnabaeque in epistola satis jam expressam invenimus (cf. e. g. qui nomen Jesu Abrahamo indicatum sit, in illius epist. c. IX. p. 29. Patr. Apost. opp. ed. Antv. 698.), omnino vulgarem illi aetati etiam extra Ecclesiam, novae enim cogitationes antiquis literis, quarum prorsus abjiciendarum homines pigeret, alio vix pacto conjungi poterant, cf. §. 15 N. 4. init. At quod magis ad hunc locum pertinet, a Clemente, (Str. I. p. 274.) ni fallor, innuitur Apostolorum doctrinam ore traditam et propagatam in prima jam Ecclesia γνῶσιν vocatam et communi fidei praepositam esse, cf. Moshem. Inst. H. Ch. I. p. 334. Ipsi autem Clemens et Origenes siquidem cognitionem potiori loco habent, quam fidem, quod mirum videatur, quomodo idem, qui cognitioni adeo fidem praetulisset (§. 7 N. 2. ad fin.), dixisse potuerit: „αὐτίκα ἡ μελέτη τῆς πίσεως ἐπισήμη γίνεται,“ add. Paed. I. p. 95. Str. IV. p. 557. VII. p. 726.: τὴν πίσιν habuisse mihi videntur eam cum Deo familiaritatem, quatenus Ecclesiae solius ad auctoritatem accipimus, cujus autem quum ipsius animi testimonio conscii evaserimus, γνῶσιν vocaverunt. Pluris igitur recte Clemens fidem habuit, quam vulgarem profanorum ἐπισήμην, plurimi autem ut perfectum hominis christ. statum τὴν γνῶσιν aestimavit. Cf. Origenis, quem supra laudavi locum: „Danda est praecipue opera scientiae, ne res nobis infelicitate accidat, ut in fide positi frustremur a fide. — Vis autem scire, quod potest, qui scientiam non habet, evanescere in fide? Audi ipsum Paulum quibusdam dicentem: Nisi sine causa credidistis. Accidit ergo sine causa credidisse his, qui scientiae operam non dant, ut in eo quod credide-

runt, etiam intellectum veritatis accipiant. Denique et Apostoli hanc esse differentiam fidei simpliciter traditae, et fidei, quae est secundum scientiam pervidentes, dicebant ad Salvatorem: Auge nobis fidem! h. e. ut habentes eam fidem, quae non est secundum scientiam, habeamus eam, quae est secundum scientiam.“ (Luc. XVII, 5, et loc. par. talem ad fidem cognitionis expertem neutiquam pertinent, Jesus enim talem vix seq. vers. probasset, immo ad fidem, quatenus *libertate* effecta, variis in gradibus sistere queat, cf. Mrc. IX, 24.) p. 289. „*Ratio fidei et scientia et perfecta eorum intellectus, quae credimus, donatur a Deo.*“ Strom. II. p. 382. „Πέπηγεν τῇ πίσει ὁ γνωστικός.“ Princeps vero contin. loc. in lib. VII. p. 732 sq. „Ἡ μὲν ἔν πείσει, σύντομος ἐστίν, ὡς εἰπεῖν, τῶν καταπειγόντων γνώσις· ἡ γνώσις δὲ, ἀπόδειξις τῶν διὰ πίστεως παρελημμένων ἰσχυρὰ καὶ βέβαιος, διὰ τῆς κυριακῆς διδασκαλίας ἐποικοδομημένη τῇ πίσει, εἰς τὸ ἀμετάπτωτον καὶ μετ’ ἐπισήμης καὶ καταληπτὸν παραπέμπουσα. καὶ μοι δοκεῖ πρώτη τις εἶναι μεταβολὴ σωτήριος ἢ ἐξ ἐθνῶν εἰς πίσιν· δευτέρα δὲ ἡ ἐκ πίστεως εἰς γνώσιν.“ Iisdem Bernardus vestigiis ingressus est, Opp. p. 1042 sq. „Ii (sc. Deus angelique) tribus modis veluti viis nostra sunt consideratione investigandi, *opinione, fide et intellectu.* Quorum *intellectus rationi innititur, fides auctoritati*, opinio sola verisimilitudine se tuetur. *Habent illa duo certam veritatem: sed fides clausam et involutam, intelligentia nudam et manifestam.* Fides est *voluntaria* quaedam et certa praelibatio necdum propalatae veritatis. Intellectus est rei cujuscunque *invisibilis* certa et manifesta notitia. — Nihil autem malumus scire, quam quod fide jam scimus. Nihil supererit ad beatitudinem, cum, quae jam certa sunt nobis, aeque et nuda.“ Idem fere Thomas, 2. 2. q. 4. art. 4. „*Fidei perfectio est intellectus.*“ En via ad Pontificiorum fidem implicitam! Cf. Bellarmini de justif. lib. I. c. 7. „Assensus duplex est: alter sequitur rationem seu evidentiam rei, alter auctoritatem praeponentis; prior dicitur proprie loquendo notitia, posterior fides.“ Quam eandem, etsi minus explicitam, in sententiam Ecclesia Graeca discesserat, cf. Joh. Damasc. Expos. orthod. fidei, lib. IV. c. 12. „Πίσις ἀπολυ-

πραγμάνητος συγκατάθεσις.“ Qualem igitur fidem qui abnuerat Gnosticismus, etsi ingenuam fidei notionem jam perdiderat, ipsiusque rei periturae periculum fecerat, ipse tamen indolem christianam nondum fugit, inter illam vero haeresin, quam proprie gnosticam vocari receptum est, hoc ei multum interest, quod ipse rationalismum gerit, illa formulas animi legesque minime curans, ut ab Apolline inspirata sit vel a Phantasio, supranaturalismum omnino profectur, prorsus itaque silentio nobis praetermittenda est. cf. §. 11. N. 7. ad fin. Etiam si Gnosticismus hic irrationalis neque in hoc quidquam peccavit, quod in Ecclesiae fidem, qualem ista prae se ferret, invectus, hanc solius auctoritatis fidem intellexisse videtur, cf. Heracleonis sententiam, quam Neander exposuit in libro Gen. Entw. d. gnost. Syst. p. 146 sqq. et 155. Add. Clem. Str. II. p. 363. „Οἱ ἀπὸ Οὐαλεντίνου, τὴν μὲν πίσιν τοῖς ἀπλοῖς ἀπονείμαντες ἡμῖν, αὐτοῖς δὲ τὴν γνώσιν, — μακρῶς δὲ κεχωρισμένην πίσεως, ἢ τὸ πνευματικὸν τῆς ψυχικῆς λέγοντες.“ Qua enim nota Ecclesiam inurens Valentinus paullo plus conatus est, quam Clemens ipse ausus erat. Nec denique paucis memorari praeter rem esse videtur, qui Gnosticismi in carceribus quasi remanserit, Basilidem τὴν πίσιν retinuisse magnique fecisse, ut internam animi persuasionem et naturalem et nullis argumentis probatam, cf. Clem. Str. II. p. 363. „Φυσικὴν ἡγῶνται τὴν πίσιν οἱ ἀμφὶ τὸν Βασιλείδην· καθὼς καὶ ἐπὶ τῆς ἐκλογῆς τάττεσιν αὐτὴν, τὰ μαθήματα ἀναποδείκτως εὗρίσκουσιν καταλήψεσιν νοητικῇ.“ Siquidem haec perceptionis ratio Neoplatonicis non aliena esse videtur, alia ejusdem fidei definitio illi in epistola ad Hebr., exhibitae (cf. §. 9. N. 3. ad fin. et Aug. d. Trinit. lib. XIII. c. 1 et 2.) valde arridet, cf. Str. II. p. 371. „Ὅρίζονται οἱ ἀπὸ Βασιλείδου τὴν πίσιν, ψυχῆς συγκατάθεσιν πρὸς τι τῶν μὴ κινέωνται αἰσθῆσιν, διὰ τὸ μὴ παρεῖναι.“ Quod si jam addimus eandem fere hanc fidem esse, quam Platonis ἀνάμνησιν, censuit enim Basilides coelestes his in terris nos hospites versari (Clem. Str. IV. p. 540 sq.), neque alienam ab universa et ingenua fidei notione: is non mirabitur, qui nobiscum harum omnium notarum internam conjunctionem communem

que originem invenerit. Quod Basilides autem huic ipsi fidei infidelem se interdum praestiterit, hoc nostri hujus non est fori. Clementis denique ratio inter nostrates iterum valuit, quum, ex quo Kant librum suum purae rationis criticum e Scriptura S. elici, quodsi vel minus sponte successisset, vi quadam in Libros S. inferri jussit, fidem vocare inciperent, id quod vulgo ex auctoritate traderent, hujus autem expositionem philosophicam et deductionem, cui etsi forsitan variis quasdam lectiones „pura ratio“ adjecisset, scientiam appellare consuescerent. Quod studium etiam Schelling callere videtur, cf. e. g. *Denkmal d. Sch.* 10. p. 65. „Es ist Angelegenheit der Menschheit, daß jener Glaube, der bis jetzt bloß Glaube war, sich in wissenschaftliche Erkenntnis verfläre. — Wer behauptet, daß jenes Ziel nicht nur etwan jetzt, — sondern schlechthin und an sich unerreichbar ist, der nimmt allen wissenschaftlichen Bemühungen ihre höchste, ihre letzte Richtung.“ Perspicuum sane, ab illorum fide quam longissime fidei nostra idea dissideat, ac ni fallor, etiam christiana.

- 5) Quae sententia, cujus quidem non parva in alt. lib. causa et excusatio afferetur, quum obtineret in Ecclesia catholica, pleramque haec veritatem, perversa tamen ratione viaque tristissima tenuit ac vindicavit. Salutem enimvero multorum a dogmatum assensu, a praecipite pendentem credulitate finxerunt, quod e Symbolo jam Athanasiano satis apparet. „Quicumque, hoc incipit, vult salvus esse, ante omnia opus est, ut teneat catholicam fidem.“ Magnoque hujus fidei i. e. multarum enuntiationum et acerrimarum distinctionum indice exhibito, eodem cum principio peroratur: „Haec est fides catholica, quam nisi quisque fideliter firmiterque crediderit, salvus esse non poterit.“ Quare quum homo a literis alienus subtiles illas eruditasque oratiunculas nullo pacto comprehendere et intelligere posset, fieri jam non potuit, quin idiotis fidei salus implicitae offerretur (cf. e. g. *Römischer Catechismus*, Dillingen, 568. p. 11.), quo nihil commodius excogitari potest. Carbonarius enim ille, (melioris notae quam posteris sui,) quum diabolus ex eo quaesi-

visset: quid crederet? bene respondit: quod Ecclesia credit. Satis autem elusit impudentem diabolum et in inquirendo perseverantem: quid Ecclesia tandem crederet? optimo sane jure respondens: equidem quod credo. Quodsi fides haec implicita tutum socordiae ignaviaeque refugium et asylum patefecit, Spiritum sane humanum ac divinum, quantum poterat, prorsus talis doctrina suppressit atque in vincula duxit, necessario enim hoc tali ratione effectum est, quod Chemnitz c. g. narrat, L. th. II. p. 289. „Pontificii intelligunt professionem catholicam, quatenus distinguitur a Turcico Alcorano, et illud (Quicquid non est ex fide, peccatum est) ita exponunt, si quis haereticus extra fidem *catholicam* boni aliquid faciat, illud peccatum esse.“ Cf. August. opp. VII. p. 1036. c. Cont. Julian. Pelag. lib. IV. Animorum jugum dico, etsi Ecclesia servasset, quod Bielio videtur, cujus vide pulcherrimam disputationem in Gerh. L. th. III. p. 585. hujus perorationis: „Patet ergo, quod nulla veritas est catholica ex approbatione Ecclesiae vel Papae, sed Ecclesia vel Papa per suam approbationem aliquam veritatem fuisse aut esse catholicam agnoscit et definit.“ Cui legi quantopere obsecuta sit Ecclesia, scimus. Ita ut christiana fides non minus fere interdum a fide ecclesiastica discreparet, quam illi *fidei equites*, quorum regulam et armaturam Paulus descripsit (Eph. VI, 10—17.) ab his fidei equitibus, qui superiori in Italia Dominicanorum tribunali stipendia fecerunt (cf. J. M. Cannepano, Scudo inespugnabile de' *Cavaglieri di santa Fede*, della Croce di S. Pietro Martire, Mil. 579.) vel ab his clarissimis viris, qui *Fidei Milites* tot triumphos in dies agunt a Lutetiae officinis usque ad Herculis columnas. — Qui autem acciderit, ut christianae libertatis talis jactura fieret, ex hominum et inertia pia et solertia pia, totiusque aevi ingenio satis explicari potest. Illa tandem enim vero fidei notione sancita, Ecclesia, ut civitas externa, unam omnipotens salutis effundendae ac negandae copiam accepit, propterea priusquam Symbolum Athanasianum in vulgus editum est, magnus ille Episcopus, qui primus, etsi nulla fidei expositione conscripta, doctrinam ecclesiasticam in totius formulam redegit, cujus constantiae is

erat, qui rationem, animum, sese ipsum, terram coelumque condonaret sacraretque, S. Augustinus illum fidei circuitum definivit et sanxit, non quo excogitasset, sed implicitum aetatis suae studium explicans ac perficiens, saeculi enim sui quum vocem ac perfectionem prae se ferret, tantus fuit, tanta perfecit. Cf. e. g. epistolam Consentii, in August. opp. II. p. 855. „Ego cum apud memet ipsum prorsus definierim, veritatem rei divinae ex fide magis quam ex ratione percipi oportere, si enim fides S. Ecclesiae ex disputationis ratione, non ex credulitatis pietate apprehenderetur, nemo praeter philosophos atque oratores beatitudinem possideret. Sed quia placuit Deo, qui infirma mundi hujus elegit, ut confundat fortia, per stultitiam praedicationis salvos facere credentes, non tam ratio requirenda de Deo, quam auctoritas est sequenda Sanctorum.“ Add. lib. de definitionibus orthod. fidei in ejusdem opp. III. p. 195., qui aliis ad Tertullianum, ad Augustinum aliis perperam vindicatus, illius tamen aevi indolem spirat. Ipsius autem Patris libri talis abundant fidei laudibus. Cf. e. g. Adv. Jud. c. 19. VI. p. 67. „Apud catholicam fidem noveritis tantum esse veram fidem, — perpetuam salutem. — Si quis ab ea discesserit, atque in haereticorum errores se tradiderit, ut fugitivus servus judicabitur, non ut filius adoptivus: nec ad vitam aeternam resurget, sed potius ad damnationem.“ De Temp. serm. 53. X. p. 696. „Primum ergo fides catholica Christiano necessaria est, quia in ipsa distinguuntur filii Dei a filiis diaboli, filii lucis a tenebrarum, per ipsam renascimur in baptismo. — Aliter autem Deo placere non possumus, quia sine fide impossibile est placere Deo.“ Ad Bonif. lib. III. c. 5. VII. p. 902. „Nostra fides i. e. catholica fides justos ab injustis, non operum, sed ipsa fidei lege discernit, quia justus ex fide vivit. Per quam discretionem fit, ut homo ducens vitam — sine appetitu rei ullius alienae, parentibus honorem debitum reddens, castus — eleemosynarum largissimus, injuriarum patientissimus, qui non solum non aufert aliena, sed nec sua reposcat ablata, vel etiam venditis omnibus suis erogatisque in pauperes, nihil suum proprium possideat, cum suis tamen istis velut laudabilibus

moribus, si non in deum fidem rectam et catholicam teneat,
 de hac vita damnandus abscedat. Add. Epist. 174. II. p. 780.
 c. Enchir. ad Laur. c. 4. III. p. 151. De fid. rer. invis. IV. p.
 975—83. De patient. c. 28. IV. p. 1017. d. De Civ. D. lib.
 XII, c. 10. V. p. 675. Contr. Crescon. Gramm. lib. I. c. 29.
 VII. p. 217. De Symb. ad Catech. lib. II. c. 4. 5. IX. p. 1109.
 b. De Temp. serm. 115. X. p. 849. Hancce vero fidem ca-
 tholicam Ecclesiae tantummodo catholicae esse fidem ejus-
 que auctoritate receptam sexcenties affirmat, cf. e. g. De
 Temp. serm. 181. X. p. 993. „Catholica dicitur Ecclesia
 toto orbe diffusa, quia diversorum haereticorum ecclesiae
 ideo catholicae non dicuntur, quia per loca atque per suas
 quasque provincias continentur. Haec vero a solis ortu us-
 que ad occasum unius fidei splendore diffunditur. Nullae
 sunt majores divitiae, nulli thesauri, nulli honores, nulla
 hujus mundi major substantia, quam est catholica fides, quae
 peccatores homines salvat, caecos illuminat, infirmos curat,
 catechumenos baptizat, fideles justificat, poenitentes reparat,
 justos augmentat, martyres coronat, clericos ordinat, sacer-
 dotes consecrat, regnis coelestibus praeparat, et in aeterna
 haereditate eum Angelis sanctis communicat. Quisquis ille
 est et qualiscunque est, Christianus non est, qui in Christ. Ec-
 clesia non est. Sola quippe est, per quam sacrificium Domi-
 nus libenter accipiat, sola quae pro efrantibus fiducialiter
 intercedat.“ Add. III. p. 175. a. 225. d. X. p. 889. b.—ed. Frob.
 Bas. 556. Rigidam sane ejusdem sententiam audire memini,
 quam legisse quidem ipsius in libris non reminiscor, ingenio
 tamen Augustini studioque maxime consentaneam (etsi mitio-
 rem interdum sententiam protulit e. g. in loco supr. laud.:
 „Sciendum est quidem Ecclesiam credere, non tamen in
 Ecclesiam credere debemus, quia Ecclesia non Deus, sed
 domus Dei est.“) adscribere non dubito, hanc sc.: „*Ipsi
 non fidem haberem Evangelio, nisi ab Ecclesia jussus.*“
 Talem profecto ad calcem omnis tendit supranaturalismus
 ecclesiasticus; qui animo humano vel Christi ingenio recon-
 ciliari possit, ipse videat. Evangelium propterea, haec vere
 sacra terra, Ecclesiae recuperatum animorum illud servi-
 tium, babylonicam Christianorum captivitatem solvere, vin-

cere, evertere coepit, acresque pergimus servilem contra
 hanc fidem pugnare ἀναλαμβάνοντες τὸν θυρεὸν τῆς πί-
 σεως, — καὶ τὴν μάχαιραν τοῦ πνεύματος, — ἀγω-
 νίζεσθαι τὸν καλὸν ἀγῶνα τῆς πίσεως.

Handwritten text, likely bleed-through from the reverse side of the page. The text is mirrored and mostly illegible due to fading and the texture of the paper.

A single horizontal line, possibly a section separator or a decorative element.

Hase, Karl August <<von>>,

De fide diss

Tubinga 1823

Diss. 778,3

urn:nbn:de:bvb:12-bsb10842129-6